

ספר

שולחן שמואל

שורשי הלכה וענפיה

אחרונים עד
אחרוני דורנו

מרחן השלחן ערוך
והרמ"א

מקרא, משנה, גמרא
ראשונים

על סדר השלחן ערוך

אונאה ומקח טעות: חו"מ: רכ"ז – ר"מ
הלכות מתנה: חו"מ: רמ"א – רמ"ט
מתנת שכיב מרע: חו"מ: ר"נ – רנ"ח

עם פסקי הרב יעקב יוסף זצ"ל

הספר מביא בשורשי הלכה את מקורות הדינים: מקרא, משנה, גמרא וראשונים (מהבית יוסף) ומראה את השתלשלות ההלכה (שו"ע והרמ"א) מתוך המקורות. משם בענפי ההלכה מובאים האחרונים ואחרוני האחרונים (המפרשים על הדף, כולל פתחי תשובה) עד תשובות אחרוני דורנו, והכל בצורה בהירה וקלה להבנה. בנוסף תמצא בסוף הספר מבחני הסמכה לדיינות.

נערך בס"ד על ידי:

שמואל בן ר' שלום אהרן חיים ירושלמי

שנת ה'תש"פ ירושלים, 054-8456-923

ניתן לראות דוגמיות הספרים:

באתר ודיברת: <https://vedibarta.org/yerushalmi.html> בצורה מרוכזת

או באתר סמיכה לרבנות <http://www.smicha.co.il>

או ב google 'שולחן שמואל vedibarta'

וכן ניתן להוריד מהאתר סיכומי אבן עזר וחושן משפט

S2079395@GMAIL.COM

אפשר לקבל ב - EMAIL דוגמיות הספרים שיצאו לאור

חשוב מאוד !!

הסבר על אופן כתיבת הספר

- שו"ע והרמ"א: "מצווה על היורשים לפרוע חוב אביהם". "עד שיפרענו לו" (יורשי ראובן): *לפון מדוייקת על הש"ע והרמ"א*. עם דברי הסבר קצרים (יורשי ראובן).
 - הפניות א. ב.: *בא"ל ש"ע תמצא נקודות הפניה (א.)*: *א"ל*: שרשי הלכה ואנפי הלכה.
 - מקורות: [בעל התרומה והרא"ש]: *בא"ל הלכה יופיע מקור ההלכה*.
 - ❖ **שורשי הלכה** (המקורות) כאן תמצא את מקורות הש"ע והרמ"א, מהמחבר והראשונים כפי שכתבו בבית יוסף
 - ❖ **ענפי הלכה** (האחרונים) כאן תמצא את דעות האחרונים ואחרוני האחרונים על הש"ע והרמ"א.
 - הערה: ¹: *הרחבת הנושא בהצרכי* ¹. *מטא בסוף הדף*.
 - הסימונים: ✓ (מודגש) - *כן כסק ש"ע*. ✓ (לא מודגש) - *כ"כ הרמ"א*
- ר"ת שכיחים: רי"ו - רבנו ירוחם. נו"ב - נודע ביהודה. פת"ש - פתחי תשובה. כ' - כתב, הממע"ה - המוציא מחברו עליו הראיה.

כל הזכויות שמורות למחבר

ניתן להשיג את הספרי "שולחן שמואל" וספרי "מעגלי החיים"

במחיר מוזל, ליחידים ולקבוצות

אצל המחבר בטלפון: 02-5811133 בפלאפון: 054-8456-923

הערות והארות יתקבלו בשמחה לכתובת מעלות דפנה 133/3 ירושלים

S2079395@GMAIL.COM

תוכן עניינים

אונאה ומקח טעות 16

- ח"מ רכ"ז: עד כמה הוה מחילה או חזרת האונאה, ושליח שטעה ואחים שחלקו וטעות, ובו ל"ט סעיפים 16
- ח"מ רכ"ח: אסור להונות בדברים ולגנוב דעת הבריות ולרמות במקח וממכר, ובו כ' סעיפים 52
- ח"מ רכ"ט: המוכר לחבירו חטים או שעורים או פירות, כמה פסולת צריך לקבל הלוקח, ובו ב' סעיפים 66
- ח"מ ר"ל: המוכר לחבירו מרתף של יין, והלוקח יין והחמיץ, ובו י' סעיפים 71
- ח"מ רל"א: שלא לרמות במדה ובמשקל, וכיצד יעשה אותם וכיצד ישקול, וחייבין להעמיד ממונים על המדות ועל השערים, ובו כ"ח סעיפים 78
- ח"מ רל"ב: המוכר דבר במדה ובמשקל וטעה, או שטעה במנין המעות, ומוכר דבר ונמצא בו מום, ובו כ"ג סעיפים 98
- ח"מ רל"ג: המוכר מין ונמצא מין אחר, או רע ונמצא יפה, ובו סעיף אחד 127
- ח"מ רל"ד: המוכר דבר איסור ואכלו הלוקח, ובו ד' סעיפים 129
- ח"מ רל"ה: קטן וחרש ושוטה ושכור מתי מוכר מטלטלין, והקונה בשבת וביום טוב, ובו כ"ח סעיפים 132
- ח"מ רל"ו: גוי שאנס קרקע מישראל או בעלילות דברים, ובו ט' סעיפים 155
- ח"מ רל"ז: המחזיר אחר דבר לקנותו וקדם אחר וקנאו, ובו ב' סעיפים 165
- ח"מ רל"ח: כותבין שטר למוכר ולא ללוקח, ובו ג' סעיפים 168
- ח"מ רל"ט: מי שבא ואמר: אבד שטר קנייתי, כיצד כותבין לו שטר אחר, ובו ב' סעיפים 174
- ח"מ ר"מ: שני שטרי מכר היוצאים על שדה אחת מזמן אחד, ובו ד' סעיפים 176

הלכות מתנה 185

- ח"מ רמ"א: המתנה במה תתקיים וכן המחילה, והנותן דבר שאינו מסויים, ובו י"ב סעיפים 185

- ח"מ רמ"ב: דין מתנה באונס ומסירת מודעא ומתנה טמירתא, ובו י' סעיפים. 198
 ח"מ רמ"ג: דין המזכה לחבירו על ידי אחר ורוצה הנותן או המקבל לחזור בו, ובו כ"ה סעיפים 205
 ח"מ רמ"ד: האומר לשנים לכתוב שטר מתנה לפלוני, ובו סעיף אחד 224
 ח"מ רמ"ה: הכותב: נתתי שדה פלוני לפלוני, והוא אומר: לא נתת לי, ובו י"א סעיפים 226
 ח"מ רמ"ו: השומע שמת בנו וכתב נכסיו לאחר, ובו י"ז סעיפים 237
 ח"מ רמ"ז: השולח חפצים לבני ביתו ולא פירש היאך יחלקום, ובו ה' סעיפים 250
 ח"מ רמ"ח: הנותן מתנה לחבירו ואמר ליה: ואחר כך לפלוני, ובו י"ג סעיפים 256
 ח"מ רמ"ט: הנותן מתנה וחוזר בו או הנותן לעבד ואשה, ובו ה' סעיפים 278

מתנת שכיב מרע 280

- ח"מ ר"ג: דין מתנת שכיב מרע במקצת או בכולה בלא קנין ובקנין, ובו כ"ו סעיפים 280
 ח"מ רנ"א: דין מתנת שכיב מרע או בריא, ובו ב' סעיפים 319
 ח"מ רנ"ב: מתנת שכיב מרע מוציאין ממנו למזון האשה והבנות, ובו ב' סעיפים 322
 ח"מ רנ"ד: שכיב מרע שביקש שיעשו קנין במתנות, ובו סעיף א' 362
 ח"מ רנ"ה: שכיב מרע שאמר: יש לי מנה ביד פלוני, או של פלוני בידי, ובו ט' סעיפים 363
 ח"מ רנ"ו: גוי שנתגייר שנתן מתנת שכיב מרע או ששחרר עבדו, ובו ד' סעיפים 372
 ח"מ רנ"ז: הכותב נכסיו לבנו או לאחר מהיום ולאחר מותו, ומתנת בריא שכתבו בה מהיום ולאחר מיתה, ובו ז' סעיפים 378
 ח"מ רנ"ח: מתנה שכתוב בה לאחר מיתה אם יש בו זמן, ובו ב' סעיפים 385
 שאלות ממבחני הרבנות הראשית 388

אונאה ומקח טעות

זו"מ רכ"ז: עד כמה הוה מזוילה או זזורת האונאה,

ושליז שטעה ואזזים שזזלקו וטעות, ובו ל"ט סעיפים

הקדמה: פסוקים: וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו: במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך במספר שני תבואת ימכר לך (ויקרא כה, יד-טו). ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך כי אני ה' אלהיכם (שם יז). פרש"י: אל תונו – זו אונאת ממון. ולא תונו איש את עמיתו – זו אונאת דברים.

ערוך השלחן: שני מיני אונאה הם –

א. בגוף הסחורה, שמוכר אותה בחזקת טובה או חדשה אבל האמת שהיא פחות טובה או ישנה, ואינה ניכרת לקונה.

ב. אונאה במקח אף שאין אונאה בעצם הסחורה (שהיא באמת טובה), כגון שמכרה יותר מכפי ערכה.

סעיף א: איסור אונאה

סעיף א: א אסור להונות את חבירו, בין במקחו בין בממכרו. **ב** ואיזה מהם שאינה, בין לוקח בין מוכר, עובר בלאו [המקור: הטור].

– זו אונאת דברים.

❖ **שורשי הלכה (המקורות)**

ב טור: ואיזה מהם שאינה עובר בלאו. וכ' הרמב"ם: ואין לוקין על לאו דאונאה משום דניתן להישבון.

א ויקרא (כב): וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך, אל תונו איש את אחיו... פרש"י: אל תונו – זו אונאת ממון. ולא תונו איש את עמיתו

סעיף ב: אונאה בשתות, מהו שתות?

הקדמה הגדרת מושגים: מקח – שווי המקח כמו שהוא בשוק. מעות – מעות ששילם עבור המקח.

נשאלת השאלה: אונאה שאמרו, שתות או יותר או פחות, מול מה משווים כדי לדעת אם יש שתות, האם מול שווי המקח, או גם מול סכום המעות ששילם עבור המקח. ובוה נחלקו רב ושמואל כדלקמן:

סעיף ב: כמה תהיה האונאה ויהיה חייב להשיב, שתות בשוה (לאפוקי פחות או יותר משתות כמ"ש ס"ג – סמ"ע):

כיצד, הרי שמכר שוה שש בחמש או שוה שבע בשש, או שוה חמש בשש, או שוה שש בשבע, הרי זה אונאה ונקנה המקח, וחייב המאנה לשלם האונאה ולהחזירה כולה למתאנה [המקור: ב"מ מט: נ: כשמואל].

סיכום אופן חישוב האונאה: אם ההפרש (בין מחיר החפץ ומחיר שקנה) מול מחיר החפץ או מול המעות ששילם שתות היא אונאה, ואם לאו הוי ביטול מקח או מחילה בהתאם.

המקח, ולכן אם ההפרש מול מחיר המקח הוא $\frac{1}{6}$ הוי אונאה, ואם הוא פחות הוי מחילה, ואם יותר הוי ביטול מקח.

✓ולפי שמואל אם ההפרש מול המקח או מול המעות הוי שתות הוי אונאה, ואם לאו הוי ביטול מקח או מחילה לפי העניין. כ"פ הרי"ף והרמב"ם כ"פ שו"ע. ראה בסוף הסעיף טבלת סיכום מחלוקת רב ושמואל.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"כמה תהיה אונאה"

ערוך השלחן: לכתחילה אסור להונות אפילו פחות מש"ם, ואם לא היתה כוונתו להונות או יש חילוק בין שתות לפחות או יותר משתות.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב"מ (נ:): פחות משתות - נקנה מקח. יתר משתות - בטל מקח, שתות - קנה ומחזיר אונאה.

ב"מ (מט:): נחלקו רב ושמואל מהו שתות למקח שנאמר במשנה: רב אמר – שתות מקח שנינו (פרש"י – דווקא שתות למקח, שאם האונאה שתות לשווי המקח הוי אונאה. פירוש: משווים את ההפרש בין מה שקנה לבין מה ששוה החפץ מול מחיר החפץ). ✓ושמואל אמר שתות מעות נמי שנינו (פרש"י – בין יש שתות בהפרש כשמסתכלים על המעות ששילם, בין יש שתות בהפרש כשמסתכלים על שווי המקח – הוי אונאה ואינו לא מחילה ולא ביטול מקח). כלומר: לפי רב הולכים לפי שווי

ח"מ - סימן רכ"ז

"שתות בשוה"

טור: שתות – שעד שתות הוי מחילה לפי שכן דרך מו"מ שאין יכולים לכוון בצמצום דמי המקח ודרכם למחול עד שתות [הרא"ש].

ערוך השלחן: פחות משתות מחילה – דווקא בסחורה שאין לה מחיר קבוע, אבל בעלי חנויות שמוכרים בשווה (דבר שיש לו מחיר קבוע) כגון קמח ולחם וכיו"ב – אף בפחות משתות לא הוי מחילה וצריך להחזיר.

"שוה 6 ב 5 או שוה 7 ב 6"

כ' הסמ"ע (ג): בשניהם התאנה המוכר בשתות. ואף שב 6 ב 5 הוי שתות מקח (1/6), ויותר משתות במעות (1/5) – מ"מ לא הוי ביטול מקח כיון שבצד המקח הוי שתות. וכן 7 ב 6 דבמקח 1/7 ובמעות 1/6, כיון שבמעות הוי שתות הוי אונאה ולא מחילה או ביטול מקח.

סמ"ע (ד): להחזירה כולה למתאנה - ול"א כיון שבפחות משתות הוי מחילה שלא יחזיר אלא פרוטה המשלימה לשתות, קמ"ל שמחזיר כל השתות.

סיכום: מחלוקת רב ושמואל

7	6	כמה שילם: 5	
כ"ע ביטול לשמואל הוי ביטול: כיון לפי מקח הוי 2/5, וגם לפי מעות הוי 2/7 גם לפי רב הוי ביטול – כיון שלפי מקח 2/5	מחלוקת לפי שמואל – אונאה כיון שלפי מעות הוי 1/6 לפי רב – ביטול כיון שלפי מקח הוי 1/5	בסדר	שווי המקח: 5
כ"ע אונאה לפי שמואל – כיון שלפי מקח הוי 1/6 גם לפי רב – כיון שלפי מקח הוי 1/6	בסדר	כ"ע אונאה לפי שמואל אונאה – כיון לפי המקח הוי 1/6 גם לפי רב אונאה – כיון לפי המקח הוי 1/6	6
בסדר	מחלוקת לפי שמואל – אונאה, כיון שלפי מעות הוי 1/6 לפי רב מחילה, כיון שלפי מקח הוי 1/7	כ"ע ביטול לפי שמואל – בין לפי המקח הוי ביטול 2/7, ובין לפי מעות הוי ביטול 2/5 גם לפי רב הוי ביטול כיון שלפי מקח הוי 2/7	7

סעיף ג: היתה אונאה פחותה משתות

סעיף ג: היתה האונאה פחות מזה בכל שהוא, כגון שמכר שוה שבעים בששים ופרוטה, אינו חייב להחזיר כלום, שכל פחות משתות דרך הכל למחול בו [המקור: רמב"ם לפי גרסת הרב המגיד].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

רמב"ם והטור: היתה האונאה פחותה מזה בכל שהוא, כגון שמכר שוה 60 דינר ב 50 ופרוטה – אינו חייב...

אבל ה"ה – הגירסה הנכונה "שוה 70 ב 60 ופרוטה"
[שאז : מצד מכר = 10 מתן 70 שהוא פחות משתות. ומצד מעות = 10 מתוך 60 שהוא פחות משתות.]

סעיף ד: אונאה יתרה על שתות

סעיף ד: היתה האונאה יתירה על השתות כל שהוא, כגון שמכר שוה ששים בחמשים פחות פרוטה, בטל המקח והמתאנה יכול להחזיר החפץ ולא יקנה כלל, אבל המתאנה אינו יכול לחזור אם רצה זה וקבל (שלא יהא חוטא נשכר, שהרי אם לא היה מאנה אותו לא יכל לחזור-סמ"ע) [הרא"ש והרמב"ם].

ב. ויש אומרים דאף המתאנה יכול לחזור בו, אלא אם כן נתרצה המתאנה פעם אחת, או שסתק יותר מן השיעור שיתבאר בסמוך סעיף ז' (טור בשם הרב יונה והרא"ש).

ג. מכר לו שוה 60 ב 51 או להיפך, לזכא כחן אונאה שתות, ולגבי ראשון הוא בטול מקח ולגבי שני מחילה – אזלינן בתר המקח הן לענין בטול מקח הן לענין מחילה, דטעו אינשי במקח ולא במעות (מרדכי פ' הזהב).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב"ב(פג:): א"ר חסדא – מכר לו שוה 5 ב 6 והוקרו ועמדו על 8 : מי נתאנה לוקח – לוקח יכול לחזור בו מוכר לא יכול לחזור בו. מ"ט? א"ל (לוקח למוכר) אם לא הייתה מאנה אותי

לא היית יכול לחזור עכשיו שאונתה אותי תוכל לחזור?
מכר לו 6 ב 5 – והוזלו ועמדו על 3, מי נתאנה מוכר, מוכר יכול לחזור בו ולא לוקח, משום דא"ל (מוכר ללוקח) אי לאו דאוניתן לא מצית הדרת בך, והשתא דאוניתן מצית הדרת בך ?

הרא"ש.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "המתאנה יכול להחזיר החפץ"

סמ"ע (ו): אבל לא יכול לתבוע אונאתו (ולהישאר במקחו), שא"ל או חוזר במקחך או יהא בידך כמו שקניתו (טור).

ב. "וי"א אף המאנה יכול לחזור בו"

סמ"ע (ח) טעמו: כיון שהמתאנה יכול לחזור בו, לא נגמר המקח מעולם לפיכך גם המאנה יכול לחזור בו, אלא אם כן נתרצה המאנה שאז נגמר המקח. וא"ת בסימן ק"צ היכא דעייל ונפיק אזווי כיון שנתבטל המקח לגבי המוכר גם לגבי הלוקח התבטל, ואף שאחר כך נתרצה המוכר יכול הלוקח לחזור בו, אלא שידו על העליונה? שאני התם דמייד דעייל ונפיק אזווי נתבטל המקח, ואף שנתרצה אחר כך כיון שכבר נתבטל יכול אף הלוקח לחזור בו. אבל הכא שלא גילה המתאנה דעתו תחילה שרוצה לחזור בו משום הכי כשהתרצה אחר כך הו"ל כאילו התרצה מעיקרא ואין המאנה יכול לחזור בו.

ג. "לגבי אחד הוא ביטול מקחו"

סמ"ע (ט): כגון שמכר 60 ב 51: לגבי מקח, 9/60 קטן משתות (מחילה). לגבי מעות, 9/51 גדול משתות (ביטול מקח). וכן מכר 51 ב 60: לגבי מקח – 9/51

באור שיטות הראשונים

הרי"ף: איו הלכה כרב חסדא דס"ל מי שהוטל עליו ידו על העליונה (במ נא.), שהרי רבא פסק ששתות קנה ומחזיר אונאה. וה"מ בשתות אבל בביטול מקח קי"ל כרב חסדא, כגון שמכר שוה 4 ב 5 ולא הפסיק להראותו לתגר עד שהוקרו ועמדו על 7 - לוקח יכול לחזור בו ולא מוכר, דא"ל לוקח אם לא היית מאנה אותי לא יכלת לחזור, עשכיו תוכל לחזור? וכן להפך.

כ"כ הרא"ש בשם ריב"ם - יתר משתות אין המאנה חוזר אלא אם כן המתאנה תובע אונאתו, אבל אם המאנה רוצה להישאר במקחו ופוטר המאנה מלשלם לו אונאתו - אין המאנה יכול לחזור בו.

א. כ"פ הרמב"ם: היתה האונאה

יתרה... יכול להחזיר החפץ ולא יקנה כלל. אבל המאנה אינו יכול חוזר אם רצה זה וקיבל.

אבל הרב יונה - אף שאין המתאנה תובע אונאתו יכול המאנה לבטלו, שהרי ב"ב (פד.) יתר על שתות שניהם חוזרים (ול"ד בתובע אונאתו). ואין כאן טענה "אי לאו שאוניתן" שכאן ודאי המתאנה יחזור בו שהרי לא יכול לתבוע אונאתו ולכן גם המאנה יכול לחזור בו, אלא אם כן התרצה המתאנה במכר או ששהה הלוקח יותר מכדי שיראה לתגר - אז המאנה כבר לא יכול לחזור בו. כ"כ הטור בדעת

זו"מ רכ"ז: אסור להונות בדברים ולגנוב דעת הבריות

ולרמות במקוץ וממכר, ובו כ' סעיפים

- הקדמה ערוך השלחן: ישנם שני מיני אונאה באונאת דברים –
- במסחר שלא יאמר לחברו בכמה אתה רוצה והוא אינו חפץ לקנותה.
 - בדיבר, כגון שלא יאמר לבעל תשובה זכור מעשיך הראשונים.

סעיף א: גדולה אונאת דברים מאונאת ממון

סעיף א: כשם שאונאה במקח וממכר, כך אונאה בדברים. וגדולה אונאת דברים מאונאת ממון, שזה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון, זה בגופו וזה בממונו. והצועק על אונאת דברים נענה מיד [ב"מ נח:].

ב. הגה: וי"ח לאין מלווין (להיזהר) על אונאת דברים אלח ליראי הסם (ולא לרשעים) [ד"מ בשם נמ"י]. **ג.** ומי שמאנה את עצמו מותר להוניהו [שם בשם המדרש].

זה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון. ועוד שם (נט:): א"ר חיסדא – כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה.

ב. ד"מ בשם נמ"י: למדנו שלא הזהירה התורה על אונאת דברים אלא ליראי השם (שרק על יראי השם יש איסור לאונאתם בדברים). מדכתיב לא תונו איש את עמיתו, עם שאתך בתורה ובמצוות. ובמדרש אמרינן - אם הונה את עצמו מותר אתה להונותו שזה אינו קרוי עמיתך.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ב"מ (נח:): משנה – כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים. ובגמ': ת"ר – "לא תונו איש את עמיתו" באונאת דברים הכתוב מדבר, שהפסוק "כי תמכרו ממכר וכו' הוא אונאת ממון. עוד שם: א"ר יוחנן משמיה רשב"י – גדול אונאת דברים מאונאת ממון: שזה נאמר בו "ויראת מאלוקיך" וזה לא נאמר בו. ר"א אומר – זה בגופו וזה בממונו. רבי שמואל בר נחמני אומר –

ח"מ - סימן רל"ח

א. "כך אונאה בדברים"

ביאר הסמ"ע (א): דילפינן לה מדכתיב (ויקרא כ"ה י"ז) "ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלקיך". (דאי לאונאות ממון כבר כתיב (שם י"ד) "וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה אל תונו"). וכתוב ביה ויראת מאלקיך, לפי שהן דברים הנמסרים ללב אם כונתו להונות.

ב. "אלא ליראי השם"

כ' הסמ"ע (ג): למדו כן מדכתיב "ולא תונו איש את עמיתו" עם שאיתך בתורה ובמצוות.

ג. "ומי שמאנה את עכמו"

פירש הסמ"ע (ד): אדם שמזלזל בכבוד עצמו ונפשו, לא הזהירה התורה, ומותרים להונותו ולזלזל בכבודו, דלא נקרא עמיתך שאינו בכלל בני הישוב ודרך ארץ.

סעיף ב: אונאת הגר

סעיף ב: צריך ליוזר ביותר באונאת הגר, בין בגופו בין בממונו, לפי שהיוזר

עליו בכמה מקומות [המקור: ב"ב נט.].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב"מ (נט.): ת"ר - המאנה את הגר עובר בג' לאוין: גר לא תונה, וכי יגור אתך גר באצרכם לא תונו אותו, לא תונו איש את עמיתו.

תניא - ר"א הגדול אומר: מפני מה הזהירה התורה ב 36 או 46 מקומות בגר - מפני שסורו רע. כ"כ הטור: צריך להיוזר ביותר באונאת הגר בין בגופו בין בממונו, לפי שהזהיר עליו בכמה מקומות.

סעיף ג: אונאת אשתו

סעיף ג: צריך ליוזר ביותר באונאת אשתו, לפי שדמעתי מצוייה (לפי שאישה

רכה בטבע ועל צער מעט היא בוכה והשם יתברך מקפיד על הדמעות - סמ"ע סק"ה) [שם].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב"מ (נט.): א"ר - לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו שמתוך שדמעתי

מצויה אונאתה קרובה. פרש"י: אונאת אשתו - לצערה בדברים. אונאתה קרובה - פרענות אונאתה קרובה.

סעיף ד: כיצד אונאת דברים

סעיף ד: א. כיצד הוא אונאת דברים, לא יאמר: בכמה אתה רוצה ליתן חפץ זה, והוא אינו רוצה לקנותו [המקור: ב"מ נח:].

ב. היו חמרים מבקשים לקנות תבואה, לא יאמר להם: לכו אצל פלוני, והוא יודע שאין לו למכור.

אם היה חבירו בעל תשובה, לא יאמר לו: זכור מעשיך הראשונים. אם היה בן גרים, לא יאמר לו: זכור מעשי אבותיך. אם היו יסורין באים עליו, לא יאמר לו כדרך שאמרו חביריו לאיוב: הלא יראתך כסלתך זכר נא מי הוא נקי אבד (איוב ד, ו) (וחברי איוב שאמרו לו כן, מפני שהיה איוב מטיח דברים כלפי השגחת השם יתברך ומדותיו – סמ"ע). אם נשאלה שאלה על דבר חכמה, לא יאמר למי שאינו יודע אותה חכמה: מה תשיב בדבר זה, וכן כל כיוצא בדברים אלו (כיון שגורם להם לבושה). [שם].

סעיף ה: לא לכנות שם רע חבירו

סעיף ה: יזהר שלא לכנות שם רע לחבירו, אף על פי שהוא רגיל באותו כנוי, אם כוונתו לביישו, אסור [ב"מ נח:].

פרש"י: דדש ביה – כבר הורגל בכך שמכנים אותו ואין פניו מלבינות, מ"מ זה להכלימו מתכווין.

ב"מ (נח:): א"ר חנינא – כל היורדים לגהנם עולים חוץ מג' שיורדים ואינם עולים... והמכנה שם רע לחברו, ואע"ג דדש ביה בשמיה.

סעיף ו: איסור גניבת דעת

סעיף ו: אסור לרמות בני אדם במקח וממכר או לגנוב דעתם, כגון אם יש מום במקחו צריך להודיעו ללוקח [הטור].

ב. אף אם הוא עובד כוכבים, לא ימכור לו בשר נבילה בחזקת שחוטה [חולין צד.].

ג. ואף לגנוב דעת הבריות בדברים, שמראה שעושה בשבילו, ואינו עושה, אסור.

ח"מ - סימן רכ"ח

כיצד, לא יסרהב בחבירו (לא יפציר בו) שיסעוד עמו, והוא יודע שאינו סועד, ולא ירבה לו בתקרובת והוא יודע שאינו מקבל, ולא יפתח חביות הפתוחות לחנוני, וזה סובר שפתחם בשבילו, אלא צריך להודיעו שלא פתחם בשבילו [שם].

ד. ואם הוא דבר דאי בעי ליה לאסוקי אדעתיה שאינו עושה בשבילו, ומטעה עצמו שסובר שעושה בשבילו לכבודו, כגון שפגע בחבירו בדרך וסבור זה שיצא לקראתו לכבודו, אין צריך להודיעו [שם צד:].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. חולין (צד.): אמר שמואל – אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו של גוי. ולא בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר, דשמואל הוה קעבר במברא, א"ל לשמעיה פייסיה, פייסה ואיקפיד. מ"ט הקפיד שמואל? תרנגולת טריפה נתן השליח לגוי במקום שחוטא. פרש"י: טריפה שחוטא נתן לו במקום כשרה שחוטא.

ג. חולין (צד.): תניא, היה ר' מאיר אומר: אל יסרהב אדם לחבירו לסעוד אצלו ויודע בו שאינו סועד, ולא ירבה לו בתקרובת ויודע בו שאינו מקבל, ולא יפתח לו חביות המכורות לחנוני אם אם כן הודיעו, ולא יאמר לו סוך שמן מפך ריקן, ואם בשביל כבודו – (של אורח להודיע לבריות שחביב עליו) מותר.

ד. שם (צד:): מר זוטרא ברי דר"נ היה הולך מסיכרא לבי מחוזא. ורב ספרא היה בא לסיכרא ונפגשו בדרך. הוא

סבר דבא לקראתו, וא"ל לרבנן דטריח ואתי כולי האי? א"ל רב ספרא אנחנו לא ידענו שכבודו בא, שאם ידענו טרחנו יותר.

א"ל מ"ט אמרת ליה, דאחלישתיה לדעתיה? א"ל והא קמטעינן להו? איהו קא מטעיה לנפשיה.

כ' התו"ס והרא"ש: וא"ת לעיל בפותח חביות של יין המכורות לחנווני, והרי הוא מטעה את עצמו? וי"ל דהתם אין לאורח לעלות על דעתו דמכורות לחנווני, אבל כאן היה לו לעלות על דעתו שלא לקראתו היו באים. כ"פ הטור - שאם הוא הטעה עצמו א"צ להודיעו, כ"פ שו"ע.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "אם יש מום במקחו"

פירש הסמ"ע (ז): אע"פ שאין בו אונאת ממון מ"מ הו"ל להודיע, ודומה לגניבת הדעת.

ג. "לא יסהב בחבירו"

כתב הסמ"ע (ח): דווקא להפציר בו

הפסד גדול נפסד על ידו שהרי חבית זו נתקלקל יינו, וזה ממילא פותחה למוסרה לחנווני).

ונראה יותר שכבר החביות פתוחות בשביל החנווני (שהחנווני אינו קונה אלא אם כן טועם תחילה) וזה הבעל בית מראה כאילו פתחן לו לכבוד האורח. ובגמרא מסיק ואם היה האורח חביב עליו דבלאו הכי היה פותח לו - מותר.

ולהרבות שלא כנהוג הוא דאסור, אבל לדבר לו פעם אחת ושתיים בוא אכול עמי, מותר, כי אדרבה אם לא ידבר עמו כן יפגע חבירו.

"חביות הפתוחות לחנווני"

פירש סמ"ע (ט): שהחבית היתה שתומה עדיין, אלא שכבר מכרה לחנווני, לא יפתחנה לאורח הבא מפני שגונב דעתו להחזיק לו טובה חנים (דקסבר זה

סעיף ז: לא יאמר סוך שמן והפך ריקן

סעיף ז: א. לא יאמר לו: סוך שמן מפך זה, והוא ריקן. ב. ולא ילך לבית האבל ובידו כלי ריקן, וסובר האבל שהוא מלא (יין), ואם הוא עושה כדי לכבדו, מותר [המקור: חולין צד].

א. "מפך זה והוא ריקן"

פירש הסמ"ע (י): והוא יודע שלא יסוך, מפני שחברו יחזיק לו טובה חנים. אבל אם היה בו שמן אף שיודע שלא יסוך, מותר מפני הכבוד.

ב. "שהוא מלא"

סמ"ע (יא): יש גורסין כאן שהוא מלא יין על דרך שנאמר 'תנו שכר לאובד ויין למרי נפש', ובעיר שושן כ' - מלא מאכל וסובר האבל שבא זה להברותו. וראשון נראה בעיני עיקר, כי סעודת הבראה אינה אלא בסעודה הראשונה דאבילות, וכאן מאבל סתם כל שבעה מיירי.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. חולין (צד): ולא יאמר לו סוך שמן מפך ריקן, ואם בשביל כבודו מותר. פרש"י: מפני כבודו - של האורח להודיע לבריות שחביב עליו ממש.

ב. ת"ר: לא ילך אדם לבית האבל ובידו לגין המתקשקש, ולא ימלאנו מים מפני שמטעהו. ואם יש שם חבר עיר מותר. פרש"י: מתקשקש - חסר, לפי שזה סובר שהוא מלא. חבר עיר - שיש שם רבים וזה מתכווין להחשיב את האבל מותר.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

סעיף זז: לא ימכור עור בהמה מתה בחזקת שחוטה

סעיף זז: לא ימכור לו עור של בהמה מתה בחזקת שהיא שחוטה, ולא ישלח לו חבית של יין ושמן צף על פיו [שם].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

(שם): ת"ר – לא ימכור אדם לחברו סנדל של מתה בכלל של חיה שחוטה מפני ב' דברים: (א). מפני שמטעהו. (ב). מפני הסכנה. ולא ישגר אדם לחברו חבית של יין ושמן צף עליה, ומעשה באדם ששיגר

חבית יין ושמן צף על פיה, והלך וזימן עליה אורחים ונכנסו, ומצאה שהיא של יין וחנק עצמו. פרש"י: סנדל - של עור בהמה. שמטעהו – שאין עור של מתה חזק כשל בריאה שחוטה. סכנה – שמא מתה מחמת נשיכת נחש והארס בלוע בעור.

סעיף ט: לייפות בהמה וכלים לפני המכירה

סעיף ט: א^א. אין מפרכסין לא אדם ולא בהמה ולא כלים, כגון לצבוע זקן עבד (שהלבין לשחור) העומד למכור כדי שיראה כבחור, ולהשקות הבהמה מי סובין שמנפחין וזוקפין שערותיה כדי שתראה שמינה. וכן אין מקרדין (פירוש קרוד במגדת או מסרקת ששניו דקים) ולא מקרצפין (פי' קרצוף מגרדת או מסרק ששניו עבים) אותה כדי לזקוף שערותיה.
ב. (וכן אסור) ולצבוע כלים ישנים כדי שיראו כחדשים. ואין נופחין בקרבים כדי שיראו שמנים ורחבים, ואין שורין הבשר במים כדי שיראה לבן ושמן [המקור: ב"מ ס. ס.].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ב"מ (ס.): משנה – אין מפרכין לא את האדם ולא את הבהמה ולא את הכלים. פירכוס דאדם מאי? כי הא דהוא עבדא סבא דאזל צבעיה לרישיה ולדקניה.

עוד שם (ס.): ת"ר – אין משרבטין את הבהמה (להשקותה מי סובין והם נופחים בני מעיה ושערה זוקף, או מקרצפין שערותיה שיהיו זקופות ונראת שמנה). כ"כ הטור - וכן אין מקרדין ומקרצפין אותה כדי לזקוף שערותיה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "ולצבוע כלים ישנים"

כתב הטור (ח): טעמו לפי שאין השבחה שמשביחין בצבוע כמו העילוי שמעלה אותם בדמים, אבל חדשים מותר לצובען כדי ליפותם, שבלאו הכי הן חדשים וטובים (והובא בסמ"ע סקט"ו).

"ואין שורין הבשר"

כתב הסמ"ע (טז): והיינו דווקא במקום שאין המנהג כן, אבל אם המנהג של הקצבים לשרותו כדי שיראה לבן מותר, אין בו אונאה, דהרי הכל יודעין דדרך הקצבים לשרותו.

ב. אופנים המותרים ליפות כלים

שיראו חדשים

שמואל התיר לתפור חוטי משי סביב הבגד ליפותו. רב יהודה התיר לשפשף בגדי צבעונים במי סובין. רבה התיר להדק את חוטי הבגד עד שיראו דקים. רבא התיר לצייר על הבגד חיצים. רב פפא התיר לצייר על הבגד סלים. והא אנן תנן אין מפרכסין לא את האדם ולא את הבהמה ולא את הכלים? לא קשיא. מה שמותר דווקא בבגדים חדשים, שאין בכך אונאה וכל הרוצה להוסיף על מחירם מחמת נוי יוסיף, ומה שאסור בכלים ישנים שאם ייפה אותם עלולים הלקוחות לטעות בהם ולשלם עליהם כאילו הם חדשים.

סעיף י: לערב פירות רעים בימים

סעיף י: אין מערבין מעט פירות רעים בהרבה פירות יפים כדי למכרם בחזקת

יפים, אפילו חדשים בחדשים, ואצ"ל (חדקים ציטונים, ואפילו) (טור) - לפי שהישנים טובים יותר לאכילה) ישנים עם חדשים, אפילו הישנים ביוקר מחדשים, מפני שהלוקח רוצה לישנן [ב"מ נט. כפירוש הרא"ש].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

מוכר לך, לא יערב בו פירות משדה אחרת. ואצ"ל חדשים בישנים - פסק למכור לו ישנים לא יערב בהם חדשים, לפי שהישנים יבשים ועושים קמח יותר מהחדשים. אבל פסק עמו חדשים יכול לערב בו ישנים. אבל הרא"ש פ' - פירות בפירות היינו

א. ב"מ (נט:): משנה - אין מערבין פירות בפירות אפילו חדשים בחדשים ואצ"ל חדשים בישנים. פרש"י: אין מערבין פירות בפירות - בעה"ב שאמר פירות שדה פלוני אני

ח"מ - סימן רכ"ח

שאינן מערבים, אלא אפילו חדשות בד' וישנות בג' ומערב חדשות אסור, מפני שאדם רוצה ליישנן.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "אפילו חדשים בחדשים"

כתב הסמ"ע (יז): אפילו אין בהן רעות כלל, אלא כל שהן משתי שדות מסתמא אחד רע מחבירו. והכי קאמר, אין מערבין מעט פירות רעים בהרבה פירות יפים, ומהאי טעמא אפילו חדשים בחדשים משתי שדות נמי לא יערב, דאי אפשר שלא יהיה האחד טוב מחבירו.

ב. "ואין צריך לומר (חדקים זיטנים,

ואילו)"

כתב הסמ"ע (יח): הרמ"א הגיה על פי דברי הטור, ודברי המחבר הן כדברי הרמב"ם והרי"ף שגרסו בברייתא דסתם הקונה בשוק נחא בחדשים כדי ליישנן, ואף שהישנים יקרים לפעמים מחמת שטובים יותר לאכילה.

מעט פירות רעים בהרבה יפים. חדשים בחדשים אפילו הם שווים משני שדות אסור לפי שא"א שלא יהיו טובים אלו מאלו. כ"כ הראב"ד.

ב. גמ' (נט:): אצ"ל חדשים בישנים -

ת"ר אצ"ל כשחדשים שוים ד' סאין בסלע וישנים ג' בסלע (שהישנים יקרים יותר) דאין מערבין (שהרי מערב החדשים הזולים בישנים ומרמה). אלא אפילו חדשים מג' וישנים בד' אין מערבין לפי שרוצה אדם ליישנן.

פרש"י: דאין מערבין - חדשים בישנים אפילו חדשים מג' וישנים בד' - אע"פ שהחדשים יקרים יותר אין מערבין החדשים בישנים. מפני שאדם רוצה ליישנן - ה שהחדשות יקרות לא מפני שהן טובות יותר אלא מפני שאפשר ליישנן. וזה שפסק עמו ישנות אינו רוצה ליישנן, לפיכך אסור לערב לו בהם חדשות.

אבל גרסת הרי"ף והרא"ש - אצ"ל חדשות בג' וישנות בד' ומוכר חדשות

סעיף י"א: לערב יין קשה ברך

סעיף י"א: א. ביין התירו לערב קשה ברך, בין הגיתות בלבד, מפני שמשביחהו

[המקור: ב"מ ס. פירוש רש"י]. (וכ"ס כך זקקה, לט"ל) [טור ובית יוסף בשם הרא"ש].

ב. ואם היה טעמו ניכר, מותר לערב בכל מקום, שכל (דבר) הניכר טעמו מרגיש

הלוקח, ולפיכך מותר לערב אותו לעולם [שם, כ"פ הרמב"ם].

❖ **שורשי הלכה (המקורות)**

ב"מ (ס): משנה – באמת אמרו: ביין התירו לערב את הקשה ברך מפני שמשביחו. ובגמ': אר"נ – ובין הגתות שאנו.

פרש"י: משביחו – קשה משביח את הרך, לפיכך אם פסק עמו רך מערב בו קשה, אבל פסק עמו קשה לא יערב עמו רך.

א. אבל הרא"ש – אע"פ שהרך טוב יותר לשתות וגם דמיו יקרים יותר מהקשה, אפ"ה בין הגתות שרי לפי שהקשה משביח את הרך. וכ"ש הרך בקשה שמשביחו.

ב. ב"מ (ס): והאידינא דקמערבי שלא בין הגתות, מאי? אר"פ – דידיעי ומחלי. ורב אחא בריה דרב איקא אמר – הא מני ר' אחא הוא דמתיר בדבר הנטעם. פרש"י: בדבר הנטעם – שאדם טועם קודם שלוקחו ויכול להבחין שנתערב בו.

כ"פ הרמב"ם: ואם היה טעמו ניכר מותר לערב בכל מקום, שכל דבר הניכר טעמו מרגיש הלוקח, ולפיכך מותר לערב אותו לעולם.

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**

א. "קשה ברך בין הגתות בלבד"

הסמ"ע (יט): כתב הטור – אע"פ שהרך טוב יותר לשתות מהקשה וגם דמיו יקרים, בין הגתות שנותן מעט קשה ברך משביחו, אבל שלא בין הגתות אסור. והרך מותר לערב בקשה לעולם (אפילו שלא בין הגתות כיון שהוא טוב יותר לשתות ומשביחו). כ"כ הרא"ש. אבל רש"י – חולק, הרך אסור בקשה. ואפשר שמשום הכי לא הזכירו המחבר (רך בקשה) אבל הרמ"א הגיה ("וכל שכן רך בקשה, דשרי").

ב. "מותר לערב אותו לעולם"

סמ"ע (כ): פירוש, דדבר הנטעם מותר לערב קשה ברך אפילו שלא בין הגיתות. כ"כ נתיבות (ח' ט).

סעיף יב-יד: לערב מים ביין

סעיף יב: א. אין מערבין מים ביין (אפילו כשניכר בטעמו כיון שאין מנהג לטעמו וגם אין מראהו ניכר), ומי שנתערב מים ביינו, לא ימכרנו בחנות אלא אם כן הודיע לקונה, ולא ימכרנו לתגר אף ע"פ שמודיעו, שמא ירמה בו אחרים [המקור: ב"מ ס.].

סעיף יג: ב. מקום שנהגו לערב בין הגיתות מים, מותר לערב כשיעור שדרכם לערב [שם].

בין שנמצא בה כולן או מקצתן אין זה מקח טעות, ואי אמומין שאינן ניכרין קאי קשה הא לשון אפילו היו בה כל המומין, דמשמע מכ"ש כשאין בה כולן? והש"ך (ה) כ' - ודאי כ"ש הוא דמחל כיון דלא מצא אלא קצתם, אלא אפי' מצא כולן סד"א דכולי האי לא מחיל קמ"ל ודלא כהמחבר וברור.

אמר שהיא חигרת היה לו לבדוק אם נשכנית היא.

ג. "שלא הזכיר לו אלא מומין שבה"

כתב הסמ"ע (יט): צ"ע, דמשמע הא אם הזכיר לו גם מומין שאינן בה הוי מקח טעות, על איזה מומין כתב כן? אי אמומין הנגלין קשה הא כתב לעיל

סעיף י': מום בעבד ושפחה

סעיף י': [הכל לשון הרמב"ם] :

א. המוכר עבד או שפחה, אין הלוקח יכול להחזירו מפני מומין שאין מבטלין אותו ממלאכתו, והם הנקראים סמפון [מכתובות נו: דסמפון בעבדים ליכא]. שאם היה סמפון זה גלוי, כבר ראהו. ואם אינו נראה, כגון שומא בבשר או נשיכת כלב או ריח הפה או ריח החוטם וכיוצא בהם, הואיל ואינו מבטלו ממלאכתו אינו מחזיר, שאין העבדים לתשמיש המטה אלא למלאכה.

נמצא בו שחין רע או חולי המתיש כחו, או שהיה נכפה (פירוש שיש לו שגעון שמפיל אותו לארץ) או משועמם (פי' ת"י ובתמהון לבב (דברים כת, כח), ובשעמימות לבא) - הרי זה מום מפני שמבטלו ממלאכתו. וכן אם נמצא בו צרעת וכיוצא בו מדברים המגואלים - הרי זה מום, מפני שנפשו של אדם אוננת מהם ונמצא שאינו מתעסק לו במלאכת אכילה ושתייה.

ב. וכן אם נמצא לסטים מזויין - הרי זה מום המאבד את כולו, מפני שהמלך תופס אותו והורגו. וכן אם נמצא מוכתב למלכות - ה"ז מום ומחזירו, מפני שהמלך תופסו למלאכתו בכל עת שירצה.

ג. אבל אם נמצא גנב או חוטף או גונב נפשות או בורח תמיד או זולל וסובא וכיוצא בדברים אלו - אינו יכול להחזיר, שכל העבדים בחזקת שיש בהם כל הרעות, אלא אם כן פירש [מב"ב צב:].

ד. הגה: ויש אומרים דגונב נפסות הוי כמו מוכתב למלכות, אצל משחק בקוביא לא הוי מוס (טור).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. כתובות (נז:): סמפון בעבדים ליכא:

שאם הוא בחוץ – הרי ראה זאת (והסכים). ואם מבפנים – למלאכה צריך אותו ושבסתר לא איכפת ליה.

נמצא גנב או קוביוסטוס – הגיעו. מאי איכא ליסטים מזויין או מוכתב למלכות הנהו קלא אית להו.

כ"פ הרמב"ם: המוכר לחברו עבד או שפחה... אם היה זה סמפון גלוי... ואם אינו נראה... נמצא בו שחין רע... וכן אם נמצא בו צרעת...

ב. ב"ב (צב:): המוכר עבדו לחברו אם נמצא גנב או קוביוסטוס – הגיעו. ליסטים מזויין או מכתב למלכות – א"ל הרי שלך לפניך.

פרשב"ם: גנב – גונב ממון. קוביוסטוס – גונב נפשות. הגיעו – ללוקח ואין כאן מקח טעות. ליסטים מזויין – הורג נפשות וסופו למות. מוכתב למלכות – ליהרג. הרי שלך לפניך – דגברא קטילא זבין ליה (הוי מקח טעות).

וקשה: בב"ב (צב:): אמרינן בליסטים מזויין ומוכתב למלכות הרי שלך לפניך (משמע ביטול מקח). ואילו בכתובות אמרינן קלא אית להו (ולא הוי מקח טעות)?

• תו"ס בשם ר"ת תירצו – דקלא אית להו פ' ולא שכיחי ולכן לא חששו לסמפון (ולעולם הוי מקח טעות). כ"כ ה"ה – וקלא אית להו פ' אם היה קול היה נשמע וכיון שלא נשמע אין לחוש מסתם.

והרי שלך לפניך פ' שהלוקח אומר למוכר אם נמצא ליסטים ומקח בטל. וכ"ה בהדיא בברייתא "הרי זה מקח טעות".

• תו"ס בשם רבי אליהו תירץ – כרש"י כשנתן כבר הקונה המעות במום שיש לו קול סבר וקיבל, ואם לא נתן עדיין המעות אמרינן הרי שלך לפניך.

✓ והרמב"ם פסק כר"ת: וכן אם נמצא ליסטים מזויין... וכן אם נמצא מוכתב למלכות... (כמו ר"ת דהוי מקח טעות).

והראב"ד בהשגות – הביא את שני הפירושים, וכתב: לפיכך הוי ספק ואם נתן כבר המעות לא ישול חזרה, ואם לא נתן לא ייתן.

ג. ב"ב (צב:): ובכתובות (נז:): נמצא גנב או קוביוסטוס הגיעו (ולא הוי מקח טעות)

קוביוסטוס הגיעו (דלא הוי מוס)

רש"י פ' - גונב נפשות

ור"ח פ' - משחק בקוביא, אבל גונב

נפשות חשיב כמוכתב למלכות (דהוי מקח טעות). כ"ד התו"ס והטור.

סיכום: ליסטים מזויין ומוכתב למלכות.

גמרות מפרשים	ב"ב(צב): הרי שלך לפניך	כתובות(נז): קלא אית להו	להלכה
ר"ת, רמב"ם ראב"ד(1)	לוקח אומר למוכר	שיש קול למומים אלו ולכן כשלא נשמע הקול אין לחשוש	ב. ביטול מקח
ר אליהו ראב"ד(2)	מוכר אומר ללוקח	כיון שיש קול סבר וקיבל	מקח קיים

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"כגון שומא בבשר"

סמ"ע (כא): יבלת בבשר ואפילו בפניו ואפילו יש ביבלת עצם לא הוי מום בעבדים (שהרי לא מפריע לעבודתו).

"וריה החוטם"

ערוך השלחן: ואם היה ריח החוטם

חזק כל כך הוי מום (שהרי קץ בהם ולא יכול לשמשו בענייני אכילה).

ג. "אבל משחק בקוביא לא הוי מום"

סמ"ע (כב): ל"ד משחק בקוביא אלא אף הגונב ממון וחוטף ובורח וזולל וסובא אינו מום, שהרמ"א לא חולק אלא בגונב נפשות הנ"ל.

סעיף י"א: קנה בהמה לשחיטה ונמצאת טריפה

סעיף י"א: המוכר בהמה לחבירו לטבחה (לשוחטה), ושחטה ונמצאת טרפה:

אם נודע בודאי שהיתה טריפה כשלקחה, כגון שנקבו בית הכוסות והוגלד פי המכה שאז ידוע שיש לו שלשה ימים שניקב, אם קנאה תוך שלשה ימים - הוי מקח טעות וצריך להחזיר הדמים.

ואם לא קנאה תוך ג' ימים, או שקנאה תוך ג' ימים ולא הוגלד פי המכה, דאז הוי ספק אם ניקב תוך ג' אם לאו - על הלוקח להביא ראיה, ואם לא, יפסיד ויתן הדמים (כיון דברשותו נולד הספק) אם הם עדיין בידו (וקמ"ל שאע"פ שהוא מוחזק בידו צריך לשלם. דכאן נמצא הטריפה, כאן היה - תוס'). [רש"י מחולין ג: כ"כ התוס' והרא"ש].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

בעובי בית הכוסות מצד א' כשרה, משני צדדים טריפה. הגליד פי המכה

חולין (ג:): ת"ר - מחט שנמצאת

"שאו ידוע שיש ג' ימים"

פירש הסמ"ע (כג): דפחות מג' ימים וודאי אינו מגליד, אבל לפעמים אף אחר ג' ימים אינו מגליד ולכן הוא ספק כמו שסיים המחבר.

"ואם לא יפסיד ויתן הדמים"

סמ"ע (כ"ד): טעמו – כיון שברשותו נולד הספק (ולא מפני שכבר נתן המעות).

ערוך השלחן: ול"ד לסעיף ט"ז במוכר גבינות שמוציא מחברו עליו הראיה (שאם לא נתן על המוכר להביא ראיה) כיון שיש כאן חזקה מכה רובא דרוב בהמות כשרות הן (ומסתמא אצלו נטרפה) מה שאין כן בגבינות אין להם חזקה שדרכן להתליע, שאז משום סברה זו לבד שכאן נמצא כאן היה אין עליו חובה להביא ראיה.

(כלומר כדי לחייב את הקונה להביא ראיה צריך שתי הסברות:

א. כאן נמצא כאן היה.

ב. בנוסף מסייע למוכר חזקת כשרות).

"אם הם עדיין בידו"

סמ"ע (כה): פ' ויתן הדמים אם הם עדיין בידו וקמ"ל שאף שלא נתן (והוא מוחזק) יתן.

בידוע שג"י קודם השחיטה, לא הגליד המוציא מחברו עליו הראיה.

פרש"י: ג"י קודם השחיטה – ואם לקחה תוך ג"י הוי מקח טעות וצריך המוכר להחזיר לו מעותיו. לא הוגלד – יש להסתפק אם קודם המקח או לאחר המקח ועל הטבח (הלוקח) שהוא המוציא להביא ראיה (דמסתמא נתן כבר את המעות).

ודעת התו"ם והרא"ש – המוציא מחברו עליו הראיה, פ' על הלוקח להביא ראיה שברשות מוכר נטרפה, ואף אם לא נתן עדיין המעות דכאן נמצא כאן היה. כ"ד הרמב"ם.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**"לטובתה"**

הנתיבות (ח' י): ה"ה אם קנאה לחרישה הוי מום משום שאינה בחזקת בריאות, ודווקא כשהוא ודאי טריפה שבספק אינו ביטול מקח שיכול לומר לו הבא ראיה שהיא טריפה. אבל כשקנאה לשחיטה אפילו בספק טריפה בטל מקח שהרי אינו ראוי לאכילה (כמ"ש בסעיף יב).

סעיף יב: נמצא בה טריפה דסירכא

סעיף יב: א.^א **טריפות דסירכא**, הוא הדין דמבטל מקח [רמב"ן הר"ן, וכ"ד הרמב"ם].

ב.^ב **ויש חולקים** [רבנו אפרים העיטור והרא"ש]. **הגה**: להואיל והוי לזכר לשכית (פירוש, הסירכא רגילה להיות בבהמה – סמ"ע), הוי ליה לאתנווי (טור).

ג. ואפילו טריפה שאנו אוסרין מספק, מבטל המקח (והוא הדין חומרא בעלמא – נתיבות), ואין המוכר יכול לומר: אייתי ראייה לטריפה הוי (ד"מ בשם הר"ן פרק אלו טרפות).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. רמב"ן: ה"ה נמי שאר טריפות מחמת סירכא מבטל המקח. כ"ד הר"ן והרמב"ם.

ב. ורבנו אפרים – דווקא טרפות מחמת נקב שאינו מצוי אז מבטל המקח שלא עלה על דעתו להתנות, אבל טרפות מחמת סירכא שהוא דבר מצוי היה צריך להתנות מראש וכיון שלא התנה ודאי מחיל ולא הוי מקח טעות. כ"כ העיטור והרא"ש.

ג. ד"מ בשם הר"ן: ואפילו טרפות שאנו אוסרים מספק או מחומרת הגאונים מבטל המקח, ולא יכול המוכר לומר בהא ראייה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "טריפות דסירכא"

כתב הסמ"ע (כו): ומירי שנמצאת

סירכא עבה (שודאי נעשה אצל המוכר) או שמיד שקנאה שחטה ומצא בה הסירכא שאז בוודאי נעשית קודם שקנאה, שאם לא כן הוי ספק ויפסיד הלוקח.

ערוך השלחן: אפילו טריפות שאנו מטריפין מכח ספיקא דדינא ג"כ מבטל המקח אם רק נתבררה שברשות המוכר נעשה ואין המוכר יכול לומר הבא ראייה שהיא טריפה דכיון שעכ"פ אנו מטריפין אותה, והוא לקחה לשחיטה אין לך מום גדול מזה. ואפילו כשהטריפות הוא רק מחמת חומרת הגאונים.

ג. "מבטל המקח"

נתיבות (ח' י'): וה"ד שלקחה לשחיטה (כיון שאינה ראויה לאכילה) אבל לקחה לחרישה או לוולדות נהי דוודאי טריפה מבטל המקח דחלושה היא למלאכה ואינה מארכת ימים ואין לך מום גדול מזה, מ"מ ספק טריפה אינו מבטל המקח, שיכול לומר אולי אינה טריפה.

סעיפים יג-יד: קנה דבר שהיה בו מום ועשה בו מום אחר

סעיף יג: ^{א.} (מכאן אתה למד ש-) המוכר דבר שהיה מום בממכרו, ועשה בו הלוקח

מום אחר קודם שיודע לו המום הראשון: אם עשה דבר שדרכו לעשותו (כגון ששחט) - פטור. ואם שינה ועשה מום אחר קודם שיודע לו המום - מחזיר המקח לבעליו

ומשלם דמי המום שעשה [רמב"ם בפרק י"ו מהלכות מכירה ה"ו – ת].

סעיף י"ד: (הטור כתב – כיצד וכו'. שדין זה הוא פירוש לדין הקודם, כ"כ ה"ה) קנה סדין

וקרעו לעשות חלוק, ואחר כך נודע המום מחמת הקריעה, מחזיר לו הקרעים. תפרו ואחר כך נודע המום, אם השביח נוטל שבח התפירה מהמוכר, וכן כל כיוצא בזה [שם].

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "דבר שיש בו מום" ב. "אם השביח נוטל שבח"

פירש הסמ"ע (לב): אם קנאה ב 10 ומכח המום שהיה בה שוה – 8 ומחמת התפירה שווה 9, מחזיר המוכר הדמים שקיבל ויוסיף לו אחד תמורת השבח.

כתב הסמ"ע (כט): הרמב"ם למד דין זה מהקונה פרה ושחטה ונמצאת טריפה, שאע"פ שקלקל בשחיטה אפ"ה מחזיר למוכר ופטור, ודווקא שחיטה שעומדת לכך אבל שינה לדבר אחר לא.

סעיף טו: קנה קרקע ואכל פירות ונמצא בה מום

סעיף טו: המוכר קרקע לחבירו ואכל פירותיה, ולאחר זמן נראה לו בה מום, אם רצה להחזיר הקרקע לבעלים מחזיר כל הפירות שאכל. ואם היה חצר ודר בו, צריך להעלות לו שכר [ב"מ סו: כ"פ הרמב"ם].

מה הטעם שמחזיר הפירות

שאכל?

• עיר שושן – משום ריבית, שהרי בטל המקח והמעות הוו הלוואה ביד מוכר, ואכילת הפירות הוי ריבית על המתנת המעות.

• והסמ"ע (לג) – לא מדין ריבית (שאם כן אם לא נתן עדיין המעות א"צ להחזיר, ועוד שאבק ריבית אינה יוצאה בדיינים).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב"מ (סו:): אר"נ – השתא דאמרי רבנן אסמכתא לא קניא, הדר ארעא והדרי פירות למריה. כ"פ הרמב"ם: בדיו מקח טעות – המוכר קרקע לחברו...

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"מחזיר כל הפירות שאכל"

אלא מדין גזל, דכיון שהמקח בטל הפירות שאכל ומה שדר בחצר הוי גזל, ולכן אף שעדיין לא שילם על הקרקע צריך לשלם על הפירות. ערוך השלחן: ול"ד למתנה (סימן רמ"ו) שנתבטלה שא"צ להחזיר פירות

שאכל, שהתם אמרינן דדעת הנותן הוא שהמתנה תתקיים עד שיוודע על ביטולו, אבל במכירה אילו ידע שתבטל המכירה פשוט שלא היה נותן לו הפירות.

סעיף טז: קנה גבינות ופתחם אחר כמה ימים ומצאם רקובים

סעיף טז: ראובן שמכר לשמעון גבינות, ולאחר שלשה ימים פתחם ומצאם מרוקבות ריקבון (גדול), ישאלו לעושי גבינות בכמה זמן ראוי לבא ריקבון ועיפוש כזה, אם יאמרו שנעשה הריקבון בבית המוכר נמצא שהיה מקח טעות, ואם הדבר ספק, המוציא מחבירו עליו הראיה (ב"י – נלמד מסעיף י"א). [ת' הרא"ש ק"ב סימן ט'].

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"ספק, המוציא מחבירו עליו הראיה "

כתב הסמ"ע (לב): ולכן אם המעות עדיין אצל הלוקח על המוכר להביא ראיה. ולא דמי לשחט ונמצאת טריפה (סי"א) שעל הלוקח להביא ראיה (אף

שלא שילם), דשאני התם דמעמידים הבהמה על חזקתה וסתם בהמה אינה טריפה, וברשות לוקח נעשה הספק. מה שאין כן גבינות שרובם כשמתיישנים מתליעים. ודלא כמשמעות הב"י – שדימה דין זה לבהמה.

סעיף יז: קנה שמן ונמצא עכור

סעיף יז: ראובן שמכר לשמעון נאד שמן, ולא פתחו אלא סמך על המוכר שא"ל שהוא טוב, וכשפתחו מצאו עכור - ישבע המוכר שנתן לו שמן טוב כמו שהתנה עמו (ויפטר), ואם לא ירצה ליטע ישבע הלוקח שהתנה עמו לתת לו שמן טוב וצלול ושזה הוא השמן שנתן לו, ויחזיר לו השמן, או ישומו כמה דמיו פחותים משמן טוב, ואם ירצה הלוקח לקחתו [ב"י] יחזיר לו הפחת [המקור: תשובת הרא"ש בכלל ק"ב סימן ז'].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

שאלה להרא"ש: שמעון קנה ב' נאדות שמן, וכשפתחם לאחר זמן מצאם

הלכות מתנה

זו"מ רמ"א: המתנה במה תתקיים וכן המזוילה, והנותן

דבר שאינו מסויים, ובו י"ב סעיפים

סעיף א: איך קונה מתנה

סעיף א: הנותן מתנה לחבירו, בין קרקע בין מטלטלין, אין המקבל זוכה בה אלא באחד מהדרכים שהקונה זוכה בהם, וכיון שקנה באחד מהדרכים ההם, אפילו שלא בפני עדים, קנה, אם שניהם מודים (דלא איברו סהדי אלא לשיקרא – סמ"ע). אבל בדברים לא זכה המקבל, אלא כל אחד יכול לחזור בו.

ב. ואם אמר ליתן לחבירו מתנה מועטת, אם חוזר בו יש בו משום מחוסר אמנה.

ג. הגה: וע"ל סימן רמ"ט ולעיל סימן ר"ד סעיף ח'.

ד. ראונו שאמר לשמעון: בית לוי נתון לך, אף על פי שלוי מקבל קנין לקיים דבריו של ראונו, אינו כלום [ריב"ש סימן ר"ז].

סמ"ע: דאילו במתנה מרובה לא סמכה דעתו של המקבל מעולם שיתן לו כמ"ש ^(ד"ה).

לאפוקי הע"ש – דלא עלה ע"ד הנותן מעולם ליתן לו מתנה מרובה.

"אם שניהם מודים"

ערוך השלחן: וא"צ עדים אלא

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "אחד מהדרכים שקונה"

ערוך השלחן: קרקעות – שטר וחזקה, מטלטלין – הגבהה משיכה או קניין סודר.

ב. "מתנה מועטת"

לחזור בו חוזר ואינו חייב במי שפרע.
ש"ך (ב) – ה"ה בנותן מתנה והניחו
למשכון לא קנה. ואע"ג שהעיסור כתב
שקנה, מ"מ התו"ס והרשב"א – ס"ל
שלא קנה. וכן עיקר.

ד. "אינו כלום"

סמ"ע (ה): לפי שקנינו של ראובן היה
דבר שאינו שלו, וכיון דבמתנה
דראובן לאו כלום היא, קניינו דלוי ג"כ
לא חל כלל, דהא לא קנה אלא לקיים
דבריו של ראובן ודבריו של ראובן לא
חלו.

בהכחשה, אבל כשמודים הודאת בעל
דין כמאה עדים. ורק בעריות (קידושין
גיטין) צריך עדים והודאה לא מהני כיון
שחב לאחרים (קידושין אוסרה על כל
העולם, גירושין אוסרה על כהן).

ועוד שיש חילוק בין ממון לאיסורים,
שבממון כ"א יכול לעשות בממונו
כרצונו מה שאין כן באיסורים אין
מועיל רצונם (קצות החושן סק"א).

ג. "סימן כד-ה"

(שם): הלוקח מחברו קרקע או שאר
משלטלים ופסקו הדמים והניח משכון
על הדמים – לא קנה, וכל הרוצה

סעיף ב: מתי מחילה מהני

סעיף ב: א. מחל לחבירו חוב שיש לו עליו [תוס' והרא"ש], או נתן לו הפקדון שהיה
מופקד אצלו, הרי זה מתנה הנקנית בדברים בלבד (דכיון שהוא אצלו אין לך משיכה
גדולה מזו). [רמב"ם].

ב. הגה: ויש אומרים אפילו היה לו שטר או משכון עליו, אפילו הכי הוי מחילתו
מחילה בדברים בעלמא [מרדכי פ"ק דסנהדרין]. ג. כל מקום דמחילה אינה כריכה קנין,
אי הקנה לו לפני עדים פסולים אפ"ה מחילתו מחילה [מהרי"ק שורש י']. ועיין לעיל
ריש סימן קל"ה.

ד. ולשון מחילה אינו שייך אלא צמעות שחייב לו, אצל אם היה לו חפץ ביד חבירו
ואמר ליה: מחול לך, אינו כלום [תשובת הרא"ש ומהרי"ק] ועיין לקמן סימן ר"ט ס"ד
מדין מחילה (שכתב הרמ"א – כשם שאין אדם יכול להקנות דבר שלא בא לעולם כך אינו יכול
למחול דבר שלא בא לעולם).

ה. אדם שביקש מחזירו שימחול לו שצועה שיש לו עליו, ואמר: יהי כדצריך, הוי
מחילה אף על פי שלא אמר בפירושו [מרדכי] וע"ל סימן י"ב.

א. כל מחילה בטעות יכול לחזור בו, אפילו קנו מיניה [שם במרדכי ומהרי"ק].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב. ד"מ בשם מרדכי: כתב מוהר"ם –

מחילה א"צ קניין אפילו יש לו שטר או משכון עליה.

ג. מהרי"ק: מקום שמחילה א"צ קניין

ומקנה לו אפ' בקניין פסול (כמו בעדים פסולים) ול"א דלא להוי מחילה, הואיל וגילה דעתו שחפץ בקניין. כ"כ ד"מ בשם ת הרא"ש.

ד. מהרי"ק: אין מועיל לשון מחילה

במטלטלים כשהם בעין אלא לשון נתינה. כ"כ תשובת הרא"ש – דלא שייך מחילה אלא במעות אבל חפץ צריך שיאמר אני נותן לך.

א. ד"מ בשם מהרי"ק: אחד שמחל

לאחיו על חלק ירושתו כיון שהייתה הירושה מעט, ואח"כ נודע לו שאביהם הניח להם הרבה נכסים – הוי מחילה בטעות שחוזרת. כ"כ ד"מ בשם מרדכי – מחילה בטעות אפילו בקניין חוזר.

אבל הב"י בשם ת' הרשב"א כ' – שמחילה בטעות הוי מחילה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "נתן לו פקדון שהיה מופקד אצלו"

סמ"ע: פירוש, שהיה מופקד ביד

המקבל. ודקדק לכתוב 'נתן' ולא מחל, שלשון מחילה שייך רק בחוב ולא בדבר שבעין, וכמ"ש הרמ"א בהמשך.

וכ' ערוך השלחן – ואע"פ שמקום החפץ נקנה למפקיד והו"ל כאילו ברשותו מ"מ הרשות אינה אלא בגלל החפץ ששייך למפקיד וכשמסלק המפקיד כוחו מהחפץ ממילא מסתלק כוחו גם מהמקום.

ב. "סטר או משכון"

סמ"ע (ו): וצריך המוחל להחזיר השטר או המשכון אחר שמחל. וכ' ערוך השלחן – טעמו שמשכון אינו אלא שעבוד עליו ושטר הוא שיעבוד על נכסיו, כיון שמחל נסתלקה ממנו השיעבוד ומחויב להחזיר השטר והמשכון.

וש"ך (ד) – כ' שזוהי מחלוקת בירושלמי (אם מחילה כשיש שטר מועילה) ולכן הוי ספקא דדינא.

והנתיבות (ח' ד) – העיקר דמחילה מהני ששוב אין יכול המוחל לגבות חובו מהמשכון, אבל לעניין שיהא צריך להחזיר המשכון לזה צריך קניין.

"הוי מחילתו מחילה"

ערוך השלחן: כל זמן שלא נודע ללווה שהמלווה מחל יכול המלווה לחזור בו שעדיין לא נסתלק השיעבוד.

ג.

"דמחילה א"צ קניין"

סמ"ע (ח): אף בצריך קניין דינא הכי כל שאין מכחישים זא"ז, ורבנותא כתב א"צ קניין דל"ת כיון שא"צ קניין וזה שעשה קניין כוונתו להקנות רק בקניין בעדים כשרים, קמ"ל. וכ"ה במהרי"ק.

נתיבות (ביאורים ב): לפני עדים פסולים – ה"ה אם עשה בקניין שלא מועיל, כגון קניין מטבע מחילתו מחילה, שא"צ קניין כלל.

ד.

"מחילה... אלא במעות"

סמ"ע (ו): ומעות פקדון המונה בעין כחפץ דמי ולא מהני מחילה, וצ"ל

בלשון נותן.

ביאר קצות החושן - טעמו דחוב ומלוה להוצאה ניתנה ולית ליה עליו אלא שעבוד בעלמא ושייך בו מחילה, מה שאין כן במטלטלים שנמצאים בעינם.

ו.

"מחילה בטעות חוזר"

סמ"ע (ט): וכן פשרה בטעות חוזר (כמ"ש סי"ב).

ערוך השלחן: ואם יש מחלוקת בין הנותן למקבל אם היה טעות: במטלטלים ישבע המקבל היסת כיון שהוא מוחזק, ובקרקעות ישבע הנותן ויפטר.

סעיף ג: המוחל לחברו עד מתי יכול לחזור בו

סעיף ג: המוחל לחברו מה שיטול מנכסיו, יכול לחזור בו קודם שיטול. אבל לאחר שנטל, מה שנטל נטל. ודווקא מטלטלים, אבל קרקע לא, אפילו דר והחזיק בה. וכן האומר לחברו: מנה שיש לי בידך תנהו לזה (במעמד שלושתם - סמ"ע), קנה ואין אחד מהם יכול לחזור בו, כמו שנתבאר סימן קכ"ו [רמב"ם].

שעה מוחל, ואפילו היה טועה שחשב שקנה הלוקח ולכן לא מיחה - מחילה בטעות הוי מחילה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**"מה שיטול מנכסיו"**

וקשה: הא בחפץ לא שייך מחילה? ותיריך הסמ"ע (י) - דמיירי דנתן לו במחילה ובמתנה בלשון המועיל.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ת הרשב"א: המוחל לחברו מה שיטול מנכסיו יכול לחזור בו... ודווקא מטלטלים... לפי שבקרקע לא שייך תפיסה דקרקע בחזקת בעלים עומדת ואפילו בהקנאה (יכול לחזר בו).

שהרי המוכר פירות דקל לחברו (שלא קנה) אם שמט ואכל מה שאכל אכל משום שבשעה שאוכל ולא מיחה אותה

וטעמו, שאף אם היה מחילה בטעות הוי מחילה, דבכה"ג לא מוכח מילתא דבטעות הויא (רשב"א).

"אבל קרקע לא"

סמ"ע (יא): טעמו – דלא שייך מוחזק בקרקע, דקרקע בחזקת בעליה עומדת.

והש"ך (ה) תירץ – הכא שייך מחילה, דכשיטול בלא רשות יהיה עליו תביעה ושפיר מוחל התביעה. מה שאין כן כשיש ביד חברו חפץ אין יכול מחול לו. א"נ הנותן לא יודע מה יטול ממון או חפץ.

סמ"ע: אחר נטל מה שנטל נטל -

סעיף ד: צריך לפרט מה מוכר

סעיף ד: א י"א שכשם שהמוכר צריך לסיים הממכר (לפרט מה מוכר), כך הנותן. כיצד, הכותב לחבירו: קרקע מנכסי נתונה לך, או שכתב לו: כל נכסי נתונים לך חוץ ממקצתם, הואיל ולא סיים הדבר שנתן לו ואינו ידוע, לא קנה כלום, ואינו יכול לומר לו: תן לי פחות שבנכסך, עד שיסיים לו המקום שנתן לו.

ב. אבל אם אמר לו: חלק כך וכך בשדה פלונית, הואיל וסיים השדה, אף על פי שלא סיים החלק, נוטל אותו חלק מהפחות שבאותה שדה.

ג. ויש חולקין ואומרים שבין במכר בין במתנה יכול להקנות דבר שאינו מסויים (וע"ל ר"ט סימן ר"ט וסימן ס' ס"ב מדין זה).

את העבד שייר), הילכך לא קני לא בנכסים ולא עצמו. כ"כ הר"י מיגאש – כל שלא סיים לא קנה.

ב. ב"ב (קז): חצי שדה אני מוכר לך, משמנין בניהם ונוטל חצי שדה. כ"פ הרמב"ם: אבל אם א"ל חלק כו"כ בשדה פלונית... נוטל אותו חלק מהפחות שבאותה השדה, כיון שסיים לו השדה.

ג. והראב"ד: השיגו – והרי במנחות

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. רמב"ם: כשם שהמוכר צריך לסיים הממכר, כך הנותן... עד שיסיים לו המקום שנתן לו.

ה"ה – המקור גיטין (ח): הכותב כל כסיו לעבדו יצא בן חורין, שייר קרקע כלשהו לא יצא לבן חורין.

וכתב הר"ף: טעמו - כיון ששייר קרקע כלשהו סתם, לא יכול העבד לברר להביא כלשהו דלקני השאר (שמא

מסוים, סמכה דעתו שידוע שבשדה זו נמצאת מתנתו.

ג. "ויש חולקים"

ט"ז: ולפי מה שכותבים בקניין הקנאה ד"א קרקע ואין מסיימים המקום היכן הוא, מבואר דאנן קי"ל כהחולקים (שא"צ לסיים המקח).

כ"כ בתשובת עבודת הגרשוני – שכ"ד מר"ן כי"א בתראה.

ערוך השלחן: יש חולקים – דווקא במקרה שידוע המין שנתן אף שלא ידוע המקום (בית בנתי). אבל בדבר שאינו מסוים כלל (סימן ר"ט) שעצם המין אינו מסוים, מודים לרמב"ם, אלא שחולקים שא"צ סיום המקום.

(קח:) בית בבתי אני מוכר לך – נותן לו העליה. אלמא שקנה אע"פ שאינו מסויים. וכן הקשה הטור – מה חילוק בין קרקע בנכסיי לחלק בשדה כיון שלא סיים.

ולכן גם במכר וגם במתנה יכול להקנות דבר שאינו מסויים. וכ"ד ה"ה – וצ"ע.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "צריך לסיים המכר"

ערוך השלחן: טעמו – שבדבר שאינו מסוים לא סמכה דעתו. ולכן דווקא שגם באופן כללי אינו מסוים, אבל כשהכללית ידוע אע"פ שהפרט אינו

סעיף ה: הנותן מתנה מוגבלת לחברו

סעיף ה: יש מי שאומר שהנותן מתנה לחבירו אינו מתנה, אלא אם כן שיהיה

בדעת הנותן שתהא ברשות מקבל לעשות בה כל חפצו.

בד"א, שנתנה לו סתם אלא שניכר מתוך מחשבתו שאינו מכוין ליתנה לו שיעשה בה כל חפצו. אבל אם מפרש, אפילו אם נותנה לו על מנת שלא ליתנה לאחר או שלא למוכרה או שלא להקדישה, או אפילו ע"מ שלא יעשה בה שום דבר אלא דבר פלוני, הוי מתנה לאותו דבר שפירש בלבד.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

שיוכל אביו לאכול בסעודה), אמר לו: אם שלי הן - הרי הן מוקדשין לשמים, אמר לו: לא נתתי לך את שלי שתקדישם לשמים, אמר לו: לא נתת לי את שלך אלא שתהא אתה ואביך אוכלין ושותין ומרצין זה לזה, ויהא עון תלוי בראשו,

א. ב"ב (קלד:): מעשה בבית חורון באחד שהיה אביו מודר הימנו הנאה, והיה משיא בנו, ואמר לחבירו: הרי חצר וסעודה נתונין לך במתנה (כדי

מתנת שכיב מרע

זו"מ ר"נ: דין מתנת שכיב מרע במקצת או בכולה בלא

קנין ובקנין, ובו כ"ו סעיפים

הקדמה: תקנה שדברי שכיב מרע ככתובים ומסורים

לקיים דברי המת נאמר רק כשאמר בלשון ציווי.

• במהות התקנה נחלקו הראשונים והאחרונים:

(א). הרשב"ם - תיקנו שדבריו הם מעשה קניין ממש.

(ב). הריטב"א - מועיל מדין הפקר בית דין הפקר

(ג). והקובץ שיעורים ביאר בדעת ראשונים - שמועיל מדין ירושה שהרי כל ישראל ראויים לירש וחכמים הפקיעו את הירושה מכל ישראל והשאירוה רק לזוכה.

• חזרה ממתנתו: שכיב מרע שנתן נכסיו, והבריא מתנתו חוזרת, שאומדן דעת חז"ל שאדם לו נותן כל נכסיו ולבסוף יחזר על הפתחים, אלא אם כן חשב שימות. אבל אם היה יודע שלא ימות לא היה נותן.

וה"מ שנתן כל נכסיו, אבל אם השאיר

• שכיב מרע הוא חולה שמוטל במיטתו ואמר לתת את נכסיו לפלוני ומת מאותו החולי (בבא בתרא קנג).

• מקורו מהפסוק "והעברתם את נחלתו" (בבא בתרא קנא) וביארו התוס' - שאינו מדאורייתא ממש אלא מדרבנן והפסוק הוא אסמכתא.

• תקנת חז"ל שדברי שכיב מרע ככתובים ומסורים, טעמו - שמא תיטרף דעתו עליו (בבא בתרא קנא) שימות מתוך צער שלא יקיימו בניו צוואתו, כי אין בכל שכיב מרע עת וזמן להקנות בקנין לכל אחד מהעניינים כפי הדין. (רשב"ם).

• בטעם שתקנו תקנה מיוחדת לשכיב מרע ולא הספיקה התקנה שמצווה לקיים דברי המת נחלקו הראשונים: לתוס' - הוא משום מצווה לקיים דברי המת נאמר רק כשהושלש מתחילה לכך ע"י שלישי, ולרמב"ן - משום שמצווה

לעצמו כדי פרנסתו, המתנה קיימת ולא יכול לחזור בו.

סעיף א: מתנת שכיב מרע א"צ קניין

סעיף א: ^{א.} מתנת שכיב מרע אין צריך להקנותה בשום אחד מדרכי ההקנאה,

שדברי שכיב מרע ככתובים וכמסורים דמו.

^{ב.} הגה: ואין חילוק בין אזה לתת מיד לאחר מותו, או אזה לזכור ליתן לאחר זמן [נמ"י וב"י בשם הריטב"א].

^{ג.} ואם לא אזה לתת דבר, רק מינה אפוטרופוס ונתן להם רשות לחלוק נכסיו כפי מה שירצו ועשייתם יהיה כעשייתו:

י"א – לאין זכריו כלום, דמיד שמת נפלו נכסיו קמי יורקו ונתבטלה מתנתו [מדרכי בשם ר"ג ותשובת רשב"א].

וי"א – שזכריו קיימין [מדרכי שם בשם רשב"ם ותשובת רד"ך].

לפלוני קנה למפרע משעת הנתינה אפי' בלא קניין. כ"כ הרא"ש והב"י.

^{ג.} **מדרכי:** אמר לאפוטרופוס: ידיך כידי ופיך כפי ועשייתך כעשייתי לחלק לבני בין רב למועט:

י"א – כיון שלא נתן מחיים כלום, משעת מיתה נופלים הנכסים לפני היתומים ואין לאפוטרופוס כלום. כ"ד רב האי, רשב"א בת' ומהרי"ק.

אבל הרשב"ם – כיון שמינהו מחיים בכל נכסיו, יכול האפוטרופוס לעשות כדבריו, דמצווה לקיים דברי המת, ועוד שדברי שכיב מרע ככתובים ומסורים.

ענפי הלכה (האחרונים)

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^{א.} ב"ב (קנו): משנה – המחלק נכסיו

על פיו: ר"א אומר – אחד בריא ואחד מסוכן צ' להקנות באחד מדרכי הקניין.

✓ אמרו לו – מעשה באמן של בני רוכל שהיתה חולה ואמרה תנו כבינתי לביתי ומתה וקיימו דבריה. א"ל – בני רוכל תקברם אמן (שהיו רשעים וקנסו אותם חז"ל).

פרשב"ם: צ' להקנות – שר"א ס"ל שאין דברי שכיב מרע ככתובים ומסורים.

✓ ב"י: להלכה כחכמים שדברי שכיב מרע ככתובין ומסורים. וכ"ה בב"ב (קנא, קעה) ובגיטין (טו.). וכ"פ בשו"ע.

וכ' הטור: בין כתב או אמר כל נכסיו

א.

"א"צ להקנותה"

סמ"ע (ב): ה"ד בשכיב מרע שחילק כל נכסיו, או כשהוא מצווה מחמת מיתה בפירוש, כדלקמן סעיף ז'.

סמ"ע (א): ואם עשה השכיב מרע קנין במתנתו, מגרע גרע ולא קנה (כמ"ש לקמן סעיף יז), דכיון דאינו צריך קנין גילה דעתו דמתנתו תהיה במתנת בריא בקנין, שאין דעתו להקנות המתנה כי אם אחר שימות, ואין קנין לאחר מיתה.

"ככתובים ומסורים"

סמ"ע (ג): פירוש, אם קרקעות הן הרי הוא כאילו כתב ליה בכתב שדי נתונה לך ומסר לו השטר, ובמטלטלין שאינן נקנין בשטר, הרי הן כמסורין ליד המקבל מתנה. ומהאי טעמא יכול להקנות נמי שטר חוב לאחרים, דדיבורו נחשב כאילו כתב קנה לך איהו ושיעבודיה ומסר הכתב ליד המקבל.

קצות החושן (א): מתי קונה המקבל משכיב מרע?

כ' הטור: קונה למפרע משעת הנתינה.

הקשה הב"י: מב"ב (קלז). מתנת שכיב מרע דאינה קונה אלא לאחר מיתה וכבר קדמו אחריו?

• תוס' והרא"ש – מתנת שכיב מרע

קונה בשעת מיתה למפרע משעת נתינה, אלא שעדיין חסר שיור לגמר הקניין. שכתבו: שכיב מרע שאמר הולך מנה לפלוני ומת המקבל בחיי הנותן, יתנו ליורשי המקבל משום שדברי שכיב מרע ככתובים ומסורים למפרע משעת הנתינה (שאו המקבל היה חי).

ובלך ואחריו לפלוני, ונתן הראשון במתנת שכיב מרע לאחר, פלוני זכה ולא האחר, לפי שבשכיב מרע שקונה למפרע עדיין נשאר שיורא ולכן קדמו 'אחריו'.

• והב"ח כ' – קונה לאחר מיתה בגלל שנחשב ככתוב ומסור למפרע משעת נתינה.

• הרא"ש ות' הרמב"ן – נקנה לאחר מיתה, שהתורה נתנה רשות לאב להנחיל למי ירצה ואף לאחר זמן אף שזכה היורש קודם, שהירושה נפסקת מהיורש למקבל.

ג. "דמיד שמת נפלו נכסיו קמי"**יורשים**

סמ"ע (ד): שאף אם נאמר שדבריו ככתובים ומסורים הרי לא נתן בחייו כלום וקודם הנתינה נפלו כבר הנכסים לפני יורשים. דלא כעיר שושן.

סעיף ב: מתנת שכיב מרע אף שקנו מידו חוזר אם עמד, ניתק מחולי

לחולי

סעיף ב: א. שכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחרים ולא שייר כלום, ואף על פי

שקנו מידו, אם עמד ונתרפא לגמרי, המתנה בטלה ממילא.^ב (ואפילו התנה בבעלות המתנה שלא יוכל לחזור בו, אם עמד חוזר, אם אם כן קנו מידו) [תשובת רשב"א ותשובת רמב"ן וריב"ש].

^ג ואם לא נתרפא לגמרי, אלא ניתק מחולי לחולי (ולבסוף מת):

אם לא עמד ולא הלך ונשען על מקלו בשוק - מתנתו מתנה,^ד (אף על פי שהלך בזכותו על משענתו) [מרדכי]. ואם עמד בין החולי שצוה בו ובין החולי שמת ממנו, והלך נשען על מקלו, אומדין אותו על פי רופאים: אם מחמת חולי הראשון מת - מתנתו קיימת, ואם לאו - אינה מתנה. ואם הלך בשוק בלא משענת, אינו צריך אומדן - אלא בטלו מתנותיו הראשונות.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^א ב"ב (קנא: קנב.): אמר רב יהודה אמר שמואל - שכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחרים אף על פי שקנו מידו, עמד חוזר בידוע שלא היה מצווה אלא מחמת מיתה. וכ' הטור - וא"צ שיחזור ממתנתו בפירוש כשיעמוד, אלא כל שעמד המתנה בטלה. כ"מ בגיטין (עב.), כ"כ הרא"ש, נמ"י והריב"ש בשם כל האחרונים.

^ב כ' הריב"ש בשם הרשב"א: מצווה מחמת מיתה כל שעמד חזרה מתנתו ממילא, ואפילו אמר בפירוש "ואפילו אתרפא לגמרי ואחיה כמה ימים תהא צוואתי קיימת כל זמן שלא אחזור בי" - אין בדבריו כלום, כיון שתקנו שדבריו ככתובים ומסורים כדי שלא תטרף דעתו עליו, ולפיכך קיימו דבריו

לאחר שימות. אבל זה שעמד ונתרפא לגמרי הרי יש לו זמן לחזור וליתן ואין חוששין לו שמא תטרף דעתו.

^ג גיטין (עב.): תנן: זה גיטך מהיום אם מתי מחולי זה, ועמד והלך בשוק וחלה ומת, אומדים אותו, אם מחמת חולי הראשון מת - ה"ז גט, אם לאו - אינו גט.

שם: אמר רב הונא גיטו כמתנתו. אמר מר בריה דרב יוסף משמיה דרבא: "אם עמד" מחולי זה ונפל לחולי אחר, "והלך בשוק" היינו שעמד על משענתו שאז צ' אומדנא, אבל לא עמד על משענתו א"צ אומדנא. ואמר ר"א משמיה דרב - שכיב מרע שניתק מחולי זה לחולי זה (ולא עמד) מתנתו מתנה.

הרי"ף מסכם: ג' חילוקים (א). הא דמתנתו מתנה וא"צ אומדן, ה"מ כשלא עמד ולא הלך על משענתו

ח"מ - סימן ר"נ

בשוק.

ב. אבל עמד בין חולי לחולי והלך על משענתו בשוק, אומדים אותו ע"פ רופאים: אם מת מחמת חולי ראשון – מתנתו קיימת, ואם לאו – אינה מתנה. ג. ואם הלך בשוק בלא משענת – א"צ אומד ובטלה מתנתו. כ"כ הרמב"ם.

ד. מרדכי: אם עמד והלך על משענתו (בבית) לא נתבטלה המתנה, שדווקא עמד והלך בשוק על משענתו צ' אומדנא.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "שכתב כל נכסיו"

סמ"ע (ה): ה"ה אם היה לו חוב אצל אחד ומחל לו חובו, שאם עמד חוזר, אף דמחילה א"צ קנין. דלא עדיפא המחילה דהחוב מקנין בשאר דברים, שחוזר.

כ"כ נתיבות (ח' ד) - דה"ה דיכול לחזור אף בחליו מהמחילה.

"המתנה בטלה"

עיר שושן: דבידוע שלא ציוה אלא מחמת מיתה, והו"ל כאילו התנה (שאם יעמוד המתנה בטלה).

הש"ך (א): אפ' הגיע המתנה לידי המקבל קודם שעמד, אם עמד חוזרת המתנה. כ"מ מהרבה ראשונים.

וקצות וחושן (ג) - מחלק, בין אם השכיב מרע נתן מתנה ומסרם בידו למקבל או להקדש שאין יכול לחזור בו, דגמר ומקני מיד, אבל היכא דשכיב מרע לא הוציא מתנתו מתחת ידו אלא שהמקבל בעצמו תפסה ודאי חוזר ואפילו מת, שבטלה המתנה.

כ' קצות החושן (ב) בשם שו"ת מוהר"ם מרוטנבורק: ראובן הלוחה לשמעון מעות, לימים חלה ראובן ונטה למות, כשבא שמעון לבקרו, מחל לו ראובן חובו, והוסיף לו עוד מעות. ושוב עמד מחליו וחזר בו - נראה דיכול לחזור בו ממה נפשך: אם דינו כמתנת שכיב מרע, מתנה במקצת בעי קנין (וכיון שלא היה קניין יכול לחזור), ואם דינו כמצווה מחמת מיתה, הא אם עמד חוזר.

וסיים קצות וחושן - ולא הבנתי מ"ש אם מתנת שכיב מרע כו' אמור רבנן מתנת שכיב מרע במקצת בעי קנין, הא מחילה אינה צריכה קנין וצ"ע.

סעיף ג'ו: שכיב מרע שהודה על נכסיו שהם של פלוני

סעיף ג' חלק ו: א. בד"א, בנותן מתנה. אבל אם הודה על נכסיו שהם של פלוני, קנה הלה, ב. ואפילו יעמוד זה אינו יכול לחזור בו.

ג. הגה: אמר: רוצה אני שיהיו מטלטלין לשמעון, הרי זה לשון מתנה. אבל אם אמר: מטלטלין אלו לשמעון, או: יש לשמעון בידי, הרי לשון הודאה (ואינו חוזר), [בית יוסף בשם הרשב"א]...

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ב"ב (קמט.): איבעיא להו שכיב מרע שהודה מהו? תא שמע דאיסור הוה ליה תריסר אלפי זוזי בי רבא. רב מרי בריה הורתו שלא בקדושה הוה אמר רבא היכי ניקנינהו רב מרי להני זוזי וכו' ואסיקנא לודי איסור דהלין זוזי דרב מרי וליקנינהו באודיתא. מכאן ששכיב מרע שמודדה שנכסיו אלו של פלוני אין יכול לחזור בו.

ב. היכי ניקנינהו

רשב"ם פ' – שהספק בהודאה שמא אמר כן כדי לא להשביע עצמו (ולא מהני), או שמא כיון שהודה הודה. ✓ אבל התוס' בשם ר"י פ' – מה שהודה יש לפלוני מנה בידי, אף שאנו מוחזקים שאין לו, מי אמרינן שקנה כמתנת שכיב מרע שאם עמד חוזר, או דקנה לגמרי במתנת בריא ואינו חוזר? ואסיקנא דקנה לגמרי. כ"פ ר"ת והרא"ש. וכ"ד הרמב"ם.

ג. כתב הרשב"א: האומר 'רוצה אני שיהיו מטלטלים אלו לשמעון', לכו"ע לא קנה, שאין זה לשון הודאה אלא הקנאה וצ' קניין. אבל האומר 'נסכים אלו לשמעון' או 'יש לשמעון בידי' ה"ז

לשון הודאה וקונה, אף שאנו מוחזקים בו שאינו חייב כלום. ואף בריא זכה אם אמר 'אתם עדי'.

] מתי מהני אודיתא?

רשב"ם – דווקא בפקדון כמו אצל איסור גיורא (שהכסף היה בפקדון אצל רבא), אבל הלוואה חיישינן שאמר כן כדי לא להשביע בניו (שלא יראו בניו עשירים), שהרי לא רוצה להיות 'עבד לזה לאיש מלוה'. כ"כ או"ז.

והג"א בשם מהרי"ח כ' – שדווקא כעין הודאת איסור גיורא שהתכוון לטובת המקבל, אבל בעלמא לא קני במקום שיש לומר שאמר כן כדי לא להשביע בניו. כד הב"ח.

והרמב"ם כתב: שכיב מרע שהודה שיש לפלוני אצלו כך וכך תנוהו לו, או שאמר כלי פלוני פקדון הוא בידי לפלוני תנוהו לו, חצר פלוני של פלוני הוא חוב שיש לי ביד פלוני אינו שלי של פלוני הוא – הודאתו הודאה. ואפילו הודה הגר לבנו שאין הורתו בקדושה דבריו קיימין אפילו הודה שכיב מרע לגוי נותנין לו.

וכ' ה"ה – דדווקא שאמר 'תנו לו', שאם לא כן אין נותנים לו. וכ' הר"י מיגא"ש – והודאתו כנתינת בריא שאף אם עמד אינו חוזר, ואצ"ל אתם עדי (כמו בבריא) שאין אדם משטה בשעת מיתה.

אודיתא: האם רק בפקדון או אף בהלוואה?

הר"ח ורשב"ם פסקו – שרק בפקדון.

הר"מ ור' האי כ' – שאף בהלוואה.

אודיתא במקום שחב לאחרים:

ח"מ - סימן ר"נ

והש"ך (ב) – לא כדת השיג עליו, שאפשר שהודה לתובע שאין בעיית שלא להשביע.

"קנה הלה"

סמ"ע (ח): ואפילו ידוע שלא היה של זה שהודה, דאמרינן שאמר כן כדי שלא יהיה יוכל לחזור בו.

נתיבות – ותימה, הרי אפילו מתנה בפירוש שלא יהיה יכול לחזור בו לא מהני (כמ"ש הרמ"א ב'), אפשר שכוונת הסמ"ע כיון שאודיתא גופיה הוי קניין אפ' בבריא, אין לחשוש שכוונתו להקנות אחר מיתה אלא מעכשיו, ולכן הוציא בלשון אודיתא.

ת הרשב"א: במקום שחב לאחרים, כגון שיש עליו כתובת אישה או בעל חוב, אודיתא אינו כלום, שלא יכול להפסידם. [

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"אם הודה על נכסיו"

סמ"ע (ח): פ' שאמר 'אתם עדי', שאז אין לומר שלא להשביע את עצמו או את בניו הודה (כמ"ש בסימן ל"ב ופ"א), להשטות בלאו הכי ליכא למיחש אף אם היתה הודאתו ע"י תביעה, דאין אדם משטה בשעת מיתה. ולא כעיר שושן שכתב - שאין צ"ל אתם עדי שאין אדם משטה בשעת מיתה כו', דאכתי איכא למיחש שמא שלא להשביע אמר כן.

סעיף ג: הקדיש או הפקיר או נתן לעניים כל נכסיו, מכר נכסיו

סעיף ג חלק 2: ^א ואם הקדיש כל נכסיו ולא שייר כלום, או הפקירם או חלקם לעניים - אם עמד נתבטל הכל, כדין נותן מתנה. ^ב (ואפילו אם תפסו עניים, מפקינן מנייהו) [ריב"ש]. ^ג וללא כדברי החולקין. וכן דין הקדש כדין מתנה שיוכל לחזור בו כמו במתנה [טור].

^ד אם מכר נכסיו כשהיה שכיב מרע, אם מקצתם מכר (באחד מדרכי הקנינים - סמ"ע) ממכרו קיים כבריא, ואם כולם מכר, אם המעות עצמם קיימים, אם עמד חוזר, ואם הוציא המעות אינו יכול לחזור בו.

הקדש גמר ומקני, או דלמא כל לגבי נפשיה (שהוא דואג גם לעצמו ולא רוצה להשאר בלי נכסים) לא גמר ומקני? הפקיר כל נכסיו, מהו? מי אמרינן: כיון

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^א ב"ב (קמח:): איבעיא להו: הקדיש כל נכסיו ועמד, מהו? מי אמרינן: כל לגבי

ח"מ - סימן ר"נ

ד. ב"ב (קמ"ט): איבעיא להו: מכר כל נכסיו, מהו? אמר רב יהודה אמר רב: אם עמד אינו חוזר. וזימנין אמר רב יהודה אמר רב: אם עמד חוזר. ולא פליגי: הא דאיתנהו לזוזי בעינייהו, הא דפרעינהו בחובו.

פרשב"ם: הא דאיתנהו בעינייהו - חוזר דלהכי שבקינהו אם אעמוד מחליי אחזירם. דפרעינהו בחוביה - אם עמד אינו חוזר.

כ"כ הרמב"ם - שאם הוציא המעות אינו חוזר. ב"י: קמ"ל שלא דווקא פרע חובו, אלא בכל עניין שהוציא אינו חוזר.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "הקדיש כל נכסיו"

סמ"ע (ט): זו שאלה בגמ' שלא נפשטה, האם לדמותו למתנה לאחר שלא גמר להקנותו כי אם לאחר מיתה, או דילמא כיון דהיה מוטל על ערש דוי דעתו לגמור ולהקדיש שהזכות דהקדש יעמוד לו. ופסק המחבר כמ"ד דהמוציא מיד היורשים עליו הראיה.

"אם עמד נתבטל הכל"

ח' רעק"א: מנמ"י משמע - דווקא שעמד, אבל לא עמד, וחזר בו בעודו שכיב מרע לא נתבטל. אבל בת' הרשב"א - דחת דעה זו, אף שחזר מחיים בטלה המתנה אף שמת אחר כך.

דאף לעניים כעשירים גמר ומקני, או דלמא כל לגבי נפשיה לא גמר ומקני? חילק כל נכסיו לעניים, מאי? מי אמרינן: צדקה ודאי מגמר גמר ומקני, או דלמא כל לגבי נפשיה לא גמר ומקני? תיקו.

להלכה:

• ✓רמב"ם - בכולם אם עמד חוזר כמו במתנה. ב"י - כיון שעלה בתיקו אין מוציאים מהמוחזק אלא בראיה ברורה.

כ"פ ה"ה, הטור בשם הרמ"ה, ריב"ש וד"מ מהר"ם פדוואה.

• ג. והרא"ש פסק - כיון שלא נפשטה השאלה אין מבטלים הקדש והפקר, שאין לבטל מעשיו אלא אומדנא ברורה. כ"פ המרדכי, כ"כ הרמ"א בשם יש חולקים. והב"י - תימה, הרי כאן האומדנא ברורה שלא חילק נכסיו ויחזור על הפתחים אם יעמוד. הלכך אין להוציא מספק מידו.

כ' ד"מ בשם מה"ר דוד כהן - אף לרא"ש דווקא מסתמא שעמד אינו חוזר, אבל יכול לחזור אם פירש. כ"כ בשם המרדכי שאם חזר בפירוש אף לרא"ש חוזר.

ב. ריב"ש: אפ' תפסו העניים לפני היורש אין זו חזקה אלא תקיפה, שהרי היורש בא מחמת קורבה חזקתו בנכסים ברורה. ולכן אף אם תפסו (עניים או הקדש) מוציאים מידם.

ד. "ללא כיס חולקין"

הסמ"ע (י): כ"ד הרא"ש מרדכי והטור. והביא הרא"ש ראיה (מלקמן סעיף י): שכיב מרע שנתן כל נכסיו הידועים, חוששים שיש לו עוד נכסים במקום אחר (והוי מקצת נכסיו) ואם קניין אין חוזר אף שעמד. לכן ג"כ שיש ספק אם זכו העניים לא מפקיעים מהם, שכל אמירתו להקדש או לעניים עדיף מקניין. וקשה על המחבר מכאן לסעיף י?

עיין בקצות וחושן (יא) לקמן סעיף י' שני תירוצים בזה.

והנתיבות (ביאורים ה) תירץ - דשם בסעיף י' הוא ספק במציאות ואין מבטלין קנין ברור מחמת ספק, אבל הכא הספק בלשון אם היתה כוונתו אפילו אם יעמוד או רק אחר מיתה כמו בשאר מתנותיו, וכל שספק בלשון קי"ל דלא מחית איניש נפשיה לספיקא.

קצות וחושן (ה): באור שיטת הרא"ש דברים שבלב אינם דברים, והא דמהני אומנדנא בשכיב מרע שהתנה שאם יעמוד יחזור בו, ה"מ בדברים שברור

לנו שכן הוא אצל כל אדם. אבל באומדנא דמספקא (כמו כאן) אף על גב דהנותן מחשבתו היה לתנאי הו"ל דברים שבלב כיון דאינו בלב כל אדם.

"וכן לין הקדש"

סמ"ע (יא): פירוש, בעודו שכיב מרע אחר שהקדישו יכול לחזור מההקדש להוציאו לחולין וליתנו לחבירו, כדין שכיב מרע שבידו לחזור מזה לזה, ואם מת אח"כ מחזיקו האחרון (כהרשב"א לאפוקי נמ"י).

כ' קצות החושן (ו) - הנפק"מ שאם יכול לחזור בו כשעמד, אבל חזר בו בעודו שכיב מרע ומת, אף אם נאמר דלא מהני חזרתו, הוי עליו כנדר, שאין היורשים חייבים לקיים נדר אביהם. ולכן אם חזר בו ומת אין מוציאים מהיורשים. וא"כ מ"ש הרמ"א וכן דין הקדש כדין מתנה שיוכל לחזור בו כמו במתנה, היינו נמי אם יעמוד (ולא כמ"ש הסמ"ע).

והנתיבות (ביאורים ו) כ' - דהנמוקי יוסף כתב בהדיא דאינו יכול לחזור בחליו וכשמת אח"כ הקדשו קיים (דלא כהסמ"ע יא).

סעיף ד: מתנת שכיב מרע במקצת

סעיף ד: א. אין כל הדברים הללו אמורים אלא בנותן כל נכסיו ולא שייר כלום,

אבל אם שייר כלום שלא נתן, דינו כמתנת בריא שאינה נקנית אלא בקנין.

ב. הגה: ולאו דווקא קניין, אלא ה"ה מסיכה או מסירה או הגזבה, כל אחד לפי

ח"מ - סימן ר"נ

קניינו, זין קרקע זין מטלטלין. ודווקא במתנה כזו מהני מסירתו, אבל מתנת שכיב מרע שיכול לחזור בו לא מהני תפיסה כלום [מרדכי] וע"ל סעיף י"ג.

ג. (מתנת שכיב מרע במקצת) ואפילו אם מת צריך קנין, לפיכך אם עמד אינו יכול לחזור בו.

ד. וכמה יהא השיור, אפילו כל שהוא, בין קרקע בין מטלטלין. (וי"א לזענין שז"ר כדי פרנסתו) [טור בשם הרא"ש].

אף בקניין.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב. ד"מ בשם ת' מוהר"ם: כמו שקניין (פ' קניין סודר) מהני, כן מהני משיכה, מסירה, והגבהה כ"א לפי קניינו, וקרקע בכסף שטר וחזקה. והא דמהני תפיסה דווקא במתנת שכיב מרע במקצת שאם עמד אינו חוזר, ולכן מהני תפיסה מחיים כמו קניין, אבל המצווה מחמת מיתה שיכול לחזור בו לא מהני תפיסה. ולכן אם נתן אחרי תפיסתו לאחרים זכו ולא מהני התפיסה. ולא משמע כן מהטור (כב).

ג. שם: מצווה מחמת מיתה לא בעיא קנין, והוא דמת. עמד חוזר, ואף על גב דקנו מיניה. פרשב"ם: צ' קניין – וכיון שקונה אינו חוזר אם עמד, וכ"ש אם מת. אבל בלא קניין אפ' מת לא קנה, וכ"ש אם עמד שחוזר. מצווה מחמת מיתה – שהזכיר דאגת מיתה, ולכן א"צ קניין כשמת, בין יש שיור או לא, ואם עמד חוזר. [סיכום]

א. ב"ב (קמ"ו): מתני'. שכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחרים ושייר קרקע כל שהוא, מתנתו קיימת, לא שייר קרקע כל שהוא אין מתנתו קיימת (פ' מ"ש לעיל מתנת שכיב מרע אינה צריכה קנין ואם עמד חוזר קאמר כאן דהיינו דווקא בשנתן כל נכסיו אבל אם שייר כלום שלא נתן אז דינו כמתנת בריא ואינה נקנית אלא בקנין ואם עמד אינו חוזר בו). פרשב"ם: מתנתו מתנה – הואיל ושייר לעצמו הוי כמתנת בריא, ואף שעמד אינו חוזר, דלא מדאגת מיתה נתן. לא שייר קרקע כלשוא אין מתנת קיימות – ואם עומד חוזר, שנראים הדברים שמחמת מיתה נתן שאם לא ימות לא יתקיים המתנה, דלאו אדעתא דהכי יהיב שאם עמוד ימות מרעב ויצטרך לבריות.

כ' נמ"י: הוי מתנת בריא דווקא שהיה בקניין, שאם לא כן לא הוי מתנה כלל. ועוד שם: ואם מצווה מחמת מיתה קנה אם מת אף בלא קניין, ואם עמד חוזר

ח"מ - סימן ר"נ

להתפרנס מהרווח.

ודעת הר"ף והרמב"ם: סגי בשייר כלשהו.

[יש לשאול איך יתפרנס אם עמד כשייר כלשהו? בדי"ה תירץ - אף שלא שייר כדי פרנסתו, שמא דעתו לחיות בצמצום מאז והלאה. ופרישה תירץ - דאפשר שסבר דמ"מ אפשר שיעשה ממנה שייר הון רב.]

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"אלא בנותן כל נכסיו"

ביאר הסמ"ע (יד): דאז איכא אומדנא דלא גמר להקנותו עד לאחר מיתה, דחזקה אין אדם נותן כל מה שיש לו לאחרים והוא ישאל על הפתחים. כ"כ הנתיבות.

"שאינה נקנת אלא בקניין"

פרישה: ה"ד שלא הזכיר שנותן במתנת שכיב מרע, אבל הזכיר הוי מתנה אף במקצת ובלא קניין.

ב. "לווקא צמתנה כזו"

סמ"ע (טו): וצ"ע דפתח במסירה, דכתב ודווקא במתנה כזו מהני מסירתו, וסיים בתפיסה?

ישנם שני סוגי מסירה:

(א). מסירה סתם, שנותן לו שיזכה בתורת קניין מסירה, אבל לא שיקחנו מיד לביתו.

(ב). מסירה שמוסר לו החפץ שיקחנו מיד, שאז חל הקניין מיד.

מתנת שכיב מרע במקצת - אם היה קניין אין חוזר, בין עמד ובין מת. לא היה קניין בכל מקרה חוזר.

מתנת מצווה מחמת מיתה - מת אינו חוזר, עמד חוזר בין היה קניין או לא.]

ד. ב"ב (קמט:): שייר קרקע כל שהוא -

מתנתו קיימת. וכמה כל שהוא?

אמר רב יהודה אמר רב: קרקע כדי פרנסתו, ורב ירמיה בר אבא אמר: מטלטלין כדי פרנסתו.

אמר רבי זירא: כמה מכוונן שמעתתא דסבי (שפירשו כמה שיעור, כל אחד לפי שיטתו), קרקע טעמא מאי? דאי קאי סמיך עליה, מטלטלי נמי אי קאי סמיך עילויהו.

מתקיף לה רב יוסף: ומאי כוונתא? מאן דאמר: מטלטלין, קרקע תנן! מאן דאמר: כדי פרנסתו, כל שהוא תנן? ואביי מתרץ קושית ר' יוסף.

להלכה:

✓ הר"ף כ' - שאין הלכה כר' יהודה ור' ירמיה, אלא שייר בכשהו סגי, בין במטלטלין בין בקרקעות. כ"פ שו"ע.

✓ אבל הרא"ש - כל זמן שלא שייר כדי פרנסתו לא הוי שיעור, ולא קנה. ואף שר' יוסף הקשה, הרי אביי תירץ קושייתו. כ"פ הרמ"א.

כ"כ העיטור - וי"ל פרנסתו כדי פרנסת ליב"ח.

וכמה פרנסתו? אם עובד אדמה - צ' לשייר קרקע כדי פרנסתו ופרנסת בני ביתו. ואם עוסק בסחורה - כדי שיוכל

שאלות ממבוזני הרבנות הראשית

באדיבות ארץ חמדה מכון גבוה ללימודי היהדות ירושלים,
ולעקיבא כהנא על הקובץ. הזכויות על השאלות שמורות להם

(www.erezhemdah.org)

סימן רכז

1. המוכר לחברו חפץ בששים זוז, ואינו שוה רק 51, מה דינו לעניין אונאה אם דנים לפי ערך המקח, ולפי זה יש כאן אונאה יתירה על שתות, או דנים לפי סכום הכסף שנתן ושיעור האונאה הוי פחות משתות? סעיף ד בהגהת הרמ"א
2. באונאה במקח יותר משתות אם שניהם יכולים לחזור בהם או רק המתאנה בלבד, האם יש הבדל בין אם המתאנה תובע החזרת דמי האונאה או לא? סעיף ד בשו"ע ובהגהת הרמ"א. (שאלה דומה – מה הדין אם מכר חפץ השוה שקל אחד בחמשה שקלים)
3. מה הדין אם מכר חפץ השוה שש פרוטות בשבע פרוטות. סעיף ה
4. סוחר שקונה ומוכר האם יש לו טענת הונאה? סעיף יד
5. אם יש טענת הונאה ביהלומים? סעיף טו, פת"ש יא, קצות א
6. א. קימא לן אין אונאה לקרקעות, האם בשכירות קרקע יש דין אונאה? סעיף לב ב. אם מכר קרקע במחיר יותר מכפול מהשווי, האם יש בזה אונאה? סעיף כט
7. ראובן שכר משמעון שהוא בעל רכב להסיעו במשך יום שלם וקצב איתו מחיר, ולאחר מכן התברר לשמעון שהמחיר בשוק הוא יותר גבוה האם יכול לטעון שנתאנה? (3*)¹ סעיף לג שו"ע ורמ"א
8. ראובן מכר לשמעון מטבע זר מטבעות ושטרי כסף במחיר הגבוה בעשירית מערכם באותו יום. האם רשאי שמעון לתבוע את ראובן על האונאה? סעיף טו (לכאורה, כיום זה לא שייך כלל, ולהפך הוי דבר שבמנין רלב, א)
9. א. האם יש אונאה בביצוע עבודה בקבלנות בקרקע או במטלטלין (2*). סעיף לו ב. ומה הדין אם הקבלן חשב שיש לו לחצוב בקיר בלוקים, וקבע מחיר נמוך, ואחר כך התברר שזה קיר בטון והעבודה קשה ביותר, האם יכול לטעון הונאה.

סימן רלא

1. מה הדין אם חלק מבעלי אומנויות עשו תנאי בניהם שכל אחד מהם שיעסוק באומנות חברו ביום של חברו ייענש וכד' האם תנאים קיים או לא סעיף כזו

סימן רלב

¹ הערה: כשמופיע * - פירוש כמה פעמים הופיעה שאלה במבחנים קודמים. דוגמא: 3* – שאלה זו הופעה 3 פעמים בבחינות קודמות.

1. ראובן תושב באר שבע קנה מכונית משא משמעון שגם הוא תושב באר שבע, על מנת שהיא תקינה, והקונה נסע במכונית כדי להוביל משא לחיפה, באמצע הדרך הרגיש בתקלה ומיד חזר לבאר שבע, ותובע מהמוכר לבטל את העסקה כי מכונית תקינה קניתי ממך והרי היא לא תקינה, והמוכר טוען היה עליך להודיעני מיד כשהרגשת בתקלה, עם מי הדין? סעיף ג' ופת"ש ש"ם. וראה גם סעיף כא'.
2. א. ראובן מכר קרקע לשמעון ונמצא בה מום האם מום בקרקע מבטל המכירה כן פשיט לשון השו"ע סעיף ג' טו.
ב. יש מומים שמבטלים המכירה ויש שאין מבטלים ונאמר בזה כלל איזה מומים מבטלים איזה אינם מבטלים מה הוא הכלל? סעיף הו.
ג. מה הדין אם יש ספק אם המום מבטל המכירה. עיין רכב, 2.
ד. ראובן ושמעון אחים, חילקו על תנאי, שמי שיפול לו בית פלוני שיפתח לו פתח למבוי, ולא שמו אל ליבם שיכולים בני המבוי לעכב, ונפל אותו בית לראובן ואומר שמעון אסלק ממך התרעומת של בני המבוי האם יכול ראובן לבטל החלוקה. סעיף ה.
3. מה מקרי מום לבטל מקח, ואם המוכר התנה על מנת שאינך חוזר במום, האם מהני התנאי? סעיפים ו - ז.
4. ראובן מכר כלי לשמעון ונמצא פגום פגם המפחית אותו מדמיו האם ראובן יכול לומר לשמעון קח את הכלי ואני אשלם לך דמי הפגם? ומה הדין אם שמעון מוכן לקחת את הכלי ואומר לראובן אקח את הכלי בתנאי שתשלם לי דמי הפגם? סעיף ד.
5. המוכר לחברו מטלטלין או בהמות ונולד מום, וקשה לקבוע מאמתו המום, מי צריך להוכיח (*3), מה הדין לטריפות של סירכות יש דין מיוחד? סימן רלב סעיף יא, יב שו"ע ורמ"א סימן רכד וגי"כ.
6. א. מכר דבר שיש בו מום והקונה עשה מום אחר בממכר טרם שנודע לו המום, ורוצה להחזיר את המקח, האם חייב לשלם למוכר עבור תיקון המום שעשה בו? סעיף יג.
ב. מכר בית לחברו ונמצא בו מום שמבטל המקח, ובא להחזירו למוכר, האם חייב לשלם לו שכ"ד על התקופה שדר בו? סעיף טו.

סימן רלד

1. המוכר חלב לחברו ואחרי שהלוקח שתה החלב נודע לו שזה היה חלב בהמה טמאה, אם יכול לדרוש בחזרה את הדמים? ומה הדין אם לפני שתה עירב הלוקח את החלב בששים של היתר אם חייב הלוקח לשלם למוכר דמי החלב, או יכול אף לדרוש החזרת הכסף אם כבר שילם למוכר דמי החלב. האם יש הבדל בהלכות מכירה בין מכר דבר האסור מן התורה לבין דבר האסור מדרבנן, מה ההבדל ומה הסברא בזה.
2. מי שמכר איסורי הנאה לחברו והקונה אכלם האם חייב לשלם? ומה הדין אם הלוקח עירבם עם אוכל שלו ובישלם יחד האם המוכר חייב לשלם על כל התערובת? (*2)

סימן רלה

1. קי"ל קטן מקחו מקח במטלטלין, איך הדין אם נתן הקטן מעות על חפץ וחזר בו או שחזר המוכר האם יש מי שפרע? סעיף ד
2. קטן שנעשה ערב והגדיל האם חייב לשלם ומה הנימוק. סעיף טו
3. מה הדין קטן שלוה כסף או הזיק או גנב או חבל האם חייב לשלם כשיגדיל? לזה - סעיף טו, הזיק -, גנב - שמט סעיף ג, זובל - תכר סעיף זז

סימן רלז

1. אדם שיש לו מוסד חינוכי פרטי שיש בו צוות עובדים בהוראה ובתחזוקה, האם רשאי חברו למשוך עובדים ממנו באיזה שהיא טענה?

סימן רלח

1. מתי כותבין שטר למוכר בלעדי הקונה?

סימן רמא

1. ראה שאלה בסימן קפט'.
2. מתנה נקנית בא' מדרכי הקניינים ציין לפחות ארבעה מקרים שבהם המתנה נקנית בדיבור בלבד.
3. אם היה לו חפץ ביד חברו ואמר לו מחול לך, האם מחילתו מחילה? סעיף ב' בהגהת הרמ"א
4. מוחל חוב ויש בידו שטר או משכון מה הבעיה אם מהני המחילה וכיצד מכריעים להלכה בדיון זה? (3*) סעיף ב'
5. קי"ל אדם יכול לזכות מתנה לחברו על ידי אדם שלישי, מה הדין אם אדם מחל לחברו על חוב שיש לו עליו בפני עדים, האם זכה החייב ואין בעל החוב יכול לחזור בו או לא, אע"פ שהמחילה לא היתה בפני החייב. פת"ש סק"א
6. אם עשו קניינים ורוצים המוכר והקונה למחול זה לזה האם המכר בטל?
7. במתנה על מנת להחזיר האם צריך הקנאה חדשה או שממילא היא חוזרת (4*), והאם ניתן לומר לפי זה שאפשר להקנות לולב לקטן בחג הראשון של הסוכות. (2*) סעיף ו
8. ראובן נתן לשמעון שור על מנת להחזיר והלך שמעון והקדישו והחזירו לראובן האם הוא מוחזר בזה או לא? ומה דינו של השור האם הוא קדוש או לא? (2*) סעיף ו'
9. הנותן לחברו מתנה על מנת להחזיר, והמקבל החזיר רק את דמי המתנה ולא את גופה, האם המתנה עומדת בתוקפה? סעיף ו' רמ"א
10. נתן מתנה לחברו על מנת להחזירו בזמן מסוים, והדבר נגנב או מת. א). האם חייב לשלם לו. ב). האם צריך לשלם לו מה שנהנה מן המתנה (3*) סעיף זז, ופת"ש ג). מה הדין אם פשע עיין גם סימן שמו סעיף יז וקצות שם